

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

Jana Zapletalová

Tomáš Baťa

pracovní podmínky zaměstnanců ve firmě T. & A. BAŤA, ZLÍN

Tomáš Baťa

working conditions in the T. & A. BAŤA, ZLÍN company

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. Milada Sekyrková, CSc.

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Miladě Sekyrkové, CSc. za odborné vedení a poskytnutí cenných odborných rad a informací při psaní bakalářské práce, dále bych ji chtěla poděkovat za její nesmírnou trpělivost a inspiraci, kterou mě provázela celé tři roky, během kterých jsem bakalářskou práci dávala postupně do finální podoby.

Velké díky patří všem zaměstnancům Státního okresního archivu ve Zlíně, kde jsem mohla za velmi krátký čas prostudovat kvanta materiálů k Tomáši Baťovi, jeho závodům i k městu Zlínu a Mgr. Anně Jonákové ze Všeodborového archivu Českomoravské konfederace odborových svazů v Praze, která mi poskytla nespočet pracovních řádů z různých let (1909 – 1945) i institucí. Nesmím však opomenout ani zaměstnance Moravského zemského archivu v Brně a Státního oblastního archivu v Praze na Chodovci, kteří mi byli nápomocní při hledání dalších dobových pramenů a umožnili mi na těchto pracovištích získat potřebné informace a materiály pro zpracování mé bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Tomáš Baťa; osobnost českého průmyslu vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 1. srpna 2018

[vlastnoruční podpis]

.....

podpis

Abstrakt:

Cílem práce je pochopit Tomáše Baťu jako osobnost, podnikatele a průkopníka na poli ševcovského řemesla, a také jeho továrnu na boty. Pracovní podmínky, které byly nastaveny u firmy Baťa, se pokusím přiblížit historickým pramenem, jakým je pracovní řád z 15. ledna 1923. Tento pracovní řád je uložen ve Státním okresním archivu ve Zlíně a je jediným dochovaným pracovním řádem za Baťova života.

Pracovní řády jiných továren vhodné ke srovnání mi byly poskytnuty ve Všeodborovém archivu Českomoravské konfederace odborových svazů v Praze. Pro srovnání jsem vybrala pracovní řád Brněnské továrny na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar, který byl vydán 6. dubna 1927. Tento pracovní řád jsem vybrala, neboť se rokem vydání k tomu Baťovu přiblížil nejvíce. Důležitým faktorem při výběru vhodného pracovního řádu ke srovnání byl především datum vydání, tedy aby byl vydán za první republiky, a také aby byl vydán za Baťova života, tedy do července 1932. Oba tyto požadavky Brněnský pracovní řád splňuje.

V práci jsou také zahrnuty hospodářské a sociální dějiny od konce 19. století do první poloviny 20. století, které dokreslují obraz společnosti v době života Tomáše Bati staršího, spoluzakladatele světoznámé firmy Baťa.

Ke studiu a zpracování bude nahlédnuto do dobových materiálů ze Státního okresního archivu ve Zlíně a Moravského zemského archivu v Brně, v nichž se nacházejí fondy Tomáše Bati a Všeodborového archivu Českomoravské konfederace odborových svazů v Praze, kde se nachází sbírka pracovních řádů z různých institucí a let.

Ve Zlínském archivu je uložen nespočet archiválií k životu Tomáše Bati, jeho rodině a veškeré dochované materiály k založení a fungování jeho firmy. V Brněnském archivu jsou uloženy především materiály související s lesní správou firmy Baťa, které jsem do své bakalářské práce nezahrnula.

Klíčová slova:

Tomáš Baťa, Baťa, a.s., švec, obuv, boty, kůže, řemeslo, město Zlín, podnik, závod, firma, obchod, management, architektura, rozvoj, kultura, export, podnikatel, pracovní řád, průmysl, batismus, konkurence, podnikání, samospráva dílen, účast na zisku, osobnost

Abstract:

The aim of this work is to understand Tomáš Baťa as a personality, entrepreneur and pioneer in the field of shoemaking craft, as well as his shoe factory. I will try to clarify the working conditions that have been set for Baťa company. The working order is deposited in the Státní okresní Archiv in Zlín and is the only preserved working order for Baťa's life.

The working orders of other factories suitable for comparison were provided to me in the Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů in Prague. For comparison, I chose the working order of the Brněnská továrna na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar. I chose this working order, because it was the most appropriate in terms of date of issue.

The work also includes economic and social history from the end of the 19th century to the first half of the 20th century, which illustrate the image of society in the life of Tomáš Baťa the elder, co-founder of world-famous Baťa company.

The documents used to studying and processing I looked into period materials from the Státní okresní archiv in Zlín and Moravský zemský archiv in Brno, which contain the funds of Tomáš Baťa and the Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů in Prague, which contains a collection of working orders from different institutions and years .

In the Zlín archive there are countless archival documents about Tomáš Baťa's life, his family and all the preserved materials for the foundation and functioning of his company. The archives of Brno contain mainly materials related to the forestry office of Baťa, which I did not include in my bachelor thesis.

Key words:

Tomas Bata, Bata, a.s., shoemaker, shoes, leather, craft, city of Zlin, company, trade, management, architecture, progress, culture, export, businessman, Zlín, working order, industry, batismus, competition, factory, business, workshop self-government, profit, personality

OBSAH

Obsah	5
1. Úvod	8
2. Prameny a literatura.....	9
2.1. Archivní prameny	9
2.2. Literatura.....	10
2.2.1. Monografie, kolektivní díla, edice, sborníky a periodika.....	10
3. Politická situace.....	13
3.1. Hospodářské a sociální dějiny.....	14
3.2. Stabilizace hospodářství za pomoci podnikatelské činnosti.....	16
4. Město Zlín	18
4.1. Zlín za Habsburské monarchie.....	19
4.2. Průmysl ve Zlíně	20
4.3. Zlín a Tomáš Baťa	20
4.4. Zlín po Baťově smrti.....	21
5. Baťovy začátky.....	24
5.1. Baťovy závody	26
5.2. Za zavřenými dveřmi	28
6. Konkurence podniku	30
6.1. František Štěpánek	30
6.2. Další menší zlíňští podnikatelé	31
6.3. Karel Budišovský	32
7. Filosofie podnikání.....	33
7.1. Organizace a plánování	35
7.2. Samospráva dílen	35
7.3. Účast na zisku a ztrátě.....	36
8. Pracovní řády.....	38
8.1. Rozdíly mezi pracovními řády Zlínské fy T. & A. Baťa ve Zlíně z roku 1923 a Brněnské továrny na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar z roku 1927	40
8.1.1. Přijímání do práce	40
8.1.2. Zaměstnání dělnictva	40
8.1.3. Školní vyučování mladistvých dělníků	41
8.1.4. Pracovní dny a doba.....	41
8.1.5. Súčtování a výplata mzdy	42

8.1.6.	Práva a povinnosti dozorců	43
8.1.7.	Pojištění nemocenské a úrazové.....	43
8.1.8.	Zacházení s nástroji a ručení zaměstnanců	43
8.1.9.	Všeobecná pravidla o chování.....	44
8.1.10.	Pořádková opatření a tresty	44
8.1.11.	Zrušení pracovního poměru	44
8.1.12.	Předčasné propuštění a výstup z práce.....	45
8.1.13.	Znalost pracovního řádu.....	45
9.	Závěr.....	46
10.	Seznam použité literatury	47
10.1.	Archivní zdroje.....	47
10.2.	Knihy.....	47
10.3.	Edice.....	48
10.4.	Periodika	48
10.5.	Atlasy	49
10.6.	Internet	49
11.	Přílohy.....	52
11.1.	Ediční poznámka	52
11.2.	Pracovní řád pro závody fy T. & A. Baťa ve Zlíně z 15. ledna 1923	53
11.3.	Pracovní řád Brněnské továrny na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar z 6. dubna 1927.....	64
11.4.	Růst Baťovy továrny	70

1. ÚVOD

Ve své bakalářské práci bych se chtěla zabývat především osobností Tomáše Bati staršího, založením jeho firmy, průběhem jejího fungování a na závěr porovnání pracovních podmínek na základě pracovních řádů z podobných let. Také se chci alespoň pár slovy zmínit o městě Zlín, které dnes veřejnost zná především díky Baťovi a jeho zdejší výrobě bot.

Baťovy boty jsou i v dnešní době součástí každodenního života mnoha lidí, přestože zakladatel světoznámé firmy slaví v letošním roce 86. výročí úmrtí. Toto téma jsem si vybrala především proto, že i já mám ke Zlínu velmi pozitivní osobní vztah. Je mým rodným městem, a prožívala jsem v něm více jak polovinu svého dosavadního života a troufám si říct, že Zlín znám jako svoje boty. I když jsem v posledních letech Zlín na čas opustila, svou krásou a originalitou mě stále přitahuje a ráda jej navštěvuji.

Jak už jsem zmínila v úvodu, cílem práce je pochopení osobnosti Tomáše Bati staršího, který byl již zpracovaný nespočetněkrát mnoha různými způsoby. Já si vybrala zpracování za pomoci pracovních podmínek v jeho firmě. Jsem si vědoma, že pracovní řád je norma, a proto jsem se rozhodla srovnat pracovní řád fy T. & A. Baťa ve Zlíně z 15. ledna 1923¹ s jiným, časově nejbližším, který se mi podařilo získat. Tím je pracovní řád Brněnské továrny na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar.²

Nechci opomenout ani politickou situaci, hospodářské a sociální dějiny, od konce 19. století, kdy bratři Baťové zakládají ve Zlíně svůj podnik, až do první poloviny 20. století, přesněji do roku 1932, kdy Tomáš Baťa umírá. Tyto dějiny dokreslují život a mentalitu lidí té doby. Nutnou kapitolou je také demografie a postupný rozvoj města Zlína.

---

¹ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně.

² Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů, archivní pomůcka č. 4, NAD č. 1, Dílčí list č. 2, fond: Kolektivní smlouvy a mzdová ujednání 1865 – 1959, karton č. 32, fascikl č. 244.

2. PRAMENY A LITERATURA

Všechny významné události města Zlín, které dokreslují Baťovu dobu, byly zaznamenány v městské kronice, denním tisku, novinách, ale také v pamětech mnoha lidí, kteří byli u firmy Baťa zaměstnáni.

2.1. Archivní prameny

V této kapitole jsou zhodnoceny nejdůležitější archivní fondy, které se vztahují k Tomáši Baťovi, jeho rodině a jeho firmě. Jedná se tedy především o demonstrativní výčet. Záležitosti, které lze nalézt v níže uvedených fondech, jsou s odkazem na příslušný fond zmíněny v souvislosti s výkladem o příslušné problematice.

Máme-li zhodnotit prameny, které se vztahují k osobě Tomáše Bati, jeho sourozenců spoluzakladatelů, jeho firmě a především k pracovním řádům, naskýtá se nám možnost nahlédnout do těchto fondů:

- Baťa, a. s., Zlín (1894 – 1948) – uložen ve Státním okresním archivu Zlín (rozsah fondu činí 437,44 bm archiválií, z toho 312,33 bm inventarizováno a 125,11 bm nezpracováno) fond obsahuje 16 inventářů a je organizován do 20 útvarů, z toho nejrozsáhlejší jsou první dva.
- Závodní pokladny firmy T. a A. Baťa Zlín (1904 – 1919) uložen ve Státním okresním archivu Zlín (rozsah fondu činí 0,03 bm archiválií, z toho 0,03 bm inventarizováno a 0 bm nezpracováno) fond obsahuje 1 inventář
- Správa lesů firmy Baťa, a. s., Zlín (1913 – 1953) – uložen v Moravském zemském archivu v Brně (rozsah fondu činí 5,94 bm archiválií, z toho 5,52 bm inventarizováno a 0,42 bm nezpracováno) fond obsahuje 1 inventář

Vzhledem k časovému vymezení výše uvedených fondů je lze z hlediska vymezení časového rozsahu této práce, využít všechny tři.

Význam prvního zmíněného fondu spočívá především v jeho rozsahu a množství komplexních informací, které jsou uloženy na jednom místě detailně uspořádány. Mají možnost obeznámit nahlízejícího jak s osobními údaji zakladatelů i jejich rodiny, tak také s informacemi o založení a chodu firmy, jednotlivými zaměstnanci až do roku 1948. Druhý a třetí fond je již zaměřený na danou oblast Baťovy firmy, i přes jejich studium nejsou ve finální verzi této práci využity.

Město Zlín má od roku 1920 povinnost (danou zákonem tzv. Zákonem o Pamětních knihách obecních³) zaznamenávat všechny důležité události, v jednotlivých oblastech života města a jeho obyvatel pro budoucí generace. K těmto záznamům slouží Kronika města Zlína. Vládní nařízení, která vyšlo o 12 let později č. 169/32 Sb⁴ je značně podrobnější.

Kronika města Zlína před rokem 1990, tedy jediný dochovaný svazek z let 1937 – 1938, je dnes uložen ve Státním okresním archivu Zlín na Klečůvce (Klečůvka – zámek), novější svazky jsou pak uloženy v ústřední spisovně na Magistrátu města Zlína.

Pro srovnávací kapitolu (pracovní řad Brněnské továrny na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar z roku 1927) je využito fondu:

- Kolektivní smlouvy a mzdová ujednání (1865 – 1959) – uložen ve Všeodborovém archivu Českomoravské konfederace odborových svazů v Praze, karton č. 32, fascikl 244 – 246 a karton č. 52, fascikl 380

2.2. Literatura

2.2.1. Monografie, kolektivní díla, edice, sborníky a periodika

Nejstarší zmínku o obci Zlín nalzáme v listině⁵ z roku 1322. O nejstarším Baťovi až o tři století později, přesněji v roce 1667.⁶

Komplexnější zpracování souvislostí Zlína, Bati a jeho firmy vyšlo v několika desítkách monografií, už z názvů je patrné, že bez Bati by byl Zlín nevýznamnou obcí na východní Moravě.

Z monografií, které vyšly v minulých letech, nejde opomenout tituly Zdeňka Pokludy jako Zlín (Praha, 2008)⁷, Baťův Zlín (Zlín, 2011)⁸, Člověk a práce (Zlín, 2015)⁹ nebo Miroslava Černého Pod zlínským rynkem – cesty do minulosti Zlína (Zlín, 2007)¹⁰ a jiné.

---

³ 80/1920 Sb. *Zákon o pamětních knihách obecních*. 30. ledna 1920. Praha: 1920 [cit. 2018-07-10] Link: <http://www.obec-kamen.cz/file.php?nid=2130&oid=2838803>

⁴ 169/1932 Sb. *Vládní nařízení o pamětních knihách obecních*. 26. 11. 1932. Praha: 1932 [cit. 2018-07-10] Link: <https://www.dauc.cz/dokument/?modul=pr&cislo=5547>

⁵ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/3 Ved. činitelé fy, NAD č. 068, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 15, i. č. 20

⁶ HODÁČ, František, ed. *Tomáš Baťa: Život a práce hospodářského buditele*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. 526 s.,

⁷ POKLUDA, Zdeněk. *Zlín*. Praha: Paseka, 2008. Zmizelá Morava.

⁸ POKLUDA, Zdeněk. *Baťův Zlín: budování průmyslového a zahradního města (1906-1943) = Bata's Zlin : building an industrial and garden city (1906-1943)*. Zlín: Esprint Zlín ve spolupráci s Nadací Tomáše Bati, 2011.

⁹ POKLUDA, Zdeněk. *Člověk a práce: z ekonomických principů a vizí Tomáše Bati = Man and work : the vision and principles of economics of Tomáš Baťa*. 2. vyd. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2015.

Důležitým pramenem jsou také monografie obsahující vzpomínky zaměstnanců na Tomáše Baťu, či práci u něj ve firmě. Pamětníkem je například Stanislav Křeček, který vydal knihu *Pracoval jsem u Baťů* (Praha, 1992),¹¹ a poté ve spolupráci s Gabrielou Culík Končítíkovou, Janem Hermanem a Zdeňkem Pokludou edici s názvem *Má dáti-dal: Účtoval jsem u Baťů* (Zlín, 2015).¹²

Z kolektivních děl je třeba zmínit Historický atlas měst České republiky – sv. 28: Zlín¹³, na kterém se podíleli autoři jako již výše zmiňovaný Zdeněk Pokluda, Martin Marek, Eva Chodějovská a mnozí další nebo kniha kolektivu autorů Terezy Kovaříkové, Pavla Marka a Ivan Puše s názvem *Starostové - vůdcové nebo služebníci?: role starosty v samosprávě na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína na přelomu 19. a 20. století*. (Olomouc, 2016).¹⁴

Literárních děl vztahujících se k Baťově osobě a jeho firmě je hned několik desítek. Autoři od sebe však velmi často opisují a v některých případech se dá objevit i opakovaná chyba bijící do očí, kolující při opisování a citování úryvků textů bez ověření. Mně se do rukou dostalo hned několik monografií, kde byly informace správné, ověřené hned na několika místech. Za zmínku stojí autobiografie Tomáše Bati *Úvahy a projevy* (Praha, 1990)¹⁵, dále velmi často citovaná kniha Jenů Erdélyho *Baťa - švec, který dobyl svět* (Praha, 2013)¹⁶, kniha Zdeňka Pokludy *Baťa v kostce* (Zlín, 2013)¹⁷, kniha Vratislava Garlíka *Baťovy závody: Organizace a řízení do roku 1939* (Praha, 1990)¹⁸, kniha Davida Kolumbera *Spory o Baťův odkaz* (Ostrava, 2016)¹⁹, kniha Marka Kudzbel *Baťa: hospodářský zázrak* (Marianka, 2001)²⁰, kniha Přemysla Roušara *Dějiny národního podniku Svit* (Praha, 1967)²¹, kniha

---

¹⁰ ČERNÝ, Miroslav. *Pod zlínským rynkem: cesty do minulosti Zlína*. Zlín: Statutární město Zlín, 2007. ISBN 978-80-254-6217-1.

¹¹ KŘEČEK, Stanislav. *Pracoval jsem u Baťů*. Praha, 1992.

¹² KŘEČEK, Stanislav, CULÍK KONČITÍKOVÁ, Gabriela, Jan HERMAN a Zdeněk POKLUDA, ed. *Má dáti - dal: účtoval jsem u Baťů*. Zlín: Nadace Tomáše Bati ve spolupráci s Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně, 2015.

¹³ KOLEKTIV. *Zlín: Historický atlas měst České republiky*. Zlín: Historický ústav AV ČR, 2015.

¹⁴ KOVAŘÍKOVÁ, Tereza, Pavel MAREK a Ivan PUŠ. *Starostové - vůdcové nebo služebníci?: role starosty v samosprávě na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016.

¹⁵ BAŤA, Tomáš. *Úvahy a projevy*. 3. Praha: Institut řízení, 1990.

¹⁶ ERDÉLY, Jenů. *Baťa - švec, který dobyl světa*. Praha: Dobrovský, 2013. Omega (Dobrovský).

¹⁷ POKLUDA, Zdeněk. *Baťa v kostce*. Zlín: Kniha Zlín, 2013.

¹⁸ GARLÍK, Vratislav. *Baťovy závody: Organizace a řízení do roku 1939*. Praha: Svoboda, 1990.

¹⁹ KOLUMBER, David. *Spory o Baťův odkaz*. Ostrava: Key Publishing, 2016. Monografie (Key Publishing: European Society for History of Law).

²⁰ KUDZBEL, Marek. *Baťa: hospodářský zázrak*. Marianka: Marada Capital Services, 2001.

²¹ ROUŠAR, Přemysl. *Dějiny národního podniku Svit*. Praha: Práce, 1967. Knižnice Kroniky práce a bojů.

Zdeňka Rybky *Základní zásady Baťova systému řízení* (Zlín, 2016)²² nebo kniha Milana Štejdíře *Svit, oborový podnik Gottwaldov* (Gottwaldov, 1984).²³

Od roku 1893 vycházel odborový čtrnáctideník s názvem *Obuvník*²⁴, ve kterém bychom našli nejednu zmínku o Tomáši Baťovi a jeho firmě. Bohužel se mi nepodařilo dohledat rok ukončení jeho vydávání, s jistotou však mohu říct, že ještě v roce 1918 si jej bylo možné zakoupit. Od roku 1991 vydává Státní okresní archiv ve Zlíně ve spolupráci se Zdeňkem Pokludou také jednou ročně periodikum s názvem *Zlínsko od minulosti do současnosti*²⁵ v časovém rozsahu 1988 – 2002, kde rovněž nelze nenarazit na příspěvky s baťovskou tematikou.

Z edic zde mohu zmínit tu Františka Hodáče, *Tomáš Baťa: Život a práce hospodářského buditele*²⁶, kterou vydala Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, ve Zlíně v roce 2015. Také edici pánů Františka Čapky a Radka Slabotinského *K problematice dějin průmyslu, techniky a exaktních věd v českých zemích a na Slovensku v 19. a 20. století: About the history of industry, technology and exact sciences in the Czech lands and Slovakia in the 19th and 20th centuries*²⁷ vydanou Technickým muzeem v Brně v roce 2017. *Acta Musei technici Brunensis* nebo edici dvou dam Galiny Rucké a Hany Sýkorové *Vývoj obchodu na Moravě od počátků do roku 1945*²⁸ vydanou Moravským zemským archivem v Brně - Státním okresním archivem Hodonín v roce 2012.

---

²² RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016.

²³ ŠTEJDÍŘ, Milan. *Svit, oborový podnik Gottwaldov*. Gottwaldov: Svit Gottwaldov, 1984.

²⁴ *Obuvník: Orgán svazu československých dělníků obuvnických v Rakousku*. Praha. Čtrnáctideník.

²⁵ *Zlínsko od minulosti k současnosti*. Zlín: Státní okresní archiv ve Zlíně.

²⁶ HODÁČ, František, ed. *Tomáš Baťa: Život a práce hospodářského buditele*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. 526 s.

²⁷ ČAPKA, František a Radek SLABOTINSKÝ, ed. *K problematice dějin průmyslu, techniky a exaktních věd v českých zemích a na Slovensku v 19. a 20. století: About the history of industry, technology and exact sciences in the Czech lands and Slovakia in the 19th and 20th centuries*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2017. *Acta Musei technici Brunensis*.

²⁸ RUCKÁ, Galina a Hana SÝKOROVÁ, ed. *Vývoj obchodu na Moravě od počátků do roku 1945*. Hodonín: Moravský zemský archiv v Brně - Státní okresní archiv Hodonín, 2012.

3. POLITICKÁ SITUACE

Na přelomu 19. a 20. století se evropské mocnosti rozdělují do dvou vzájemně soupeřících bloků. Jejich spor vrcholí první světovou válkou, která zasáhla také české země. Tato událost zapříčinila rozpad tradičních monarchií, tou bylo také Rakousko-Uhersko.

První československá republika s pětičlenným Národním výborem v Praze vznikla 28. října 1918, byla přijata prozatímní ústava²⁹ a do čela byl Národním shromážděním dne 14. listopadu 1918 ustanoven prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Počátečním problémem bylo sestavení nového československého parlamentu tzv. Revoluční národní shromáždění, který byl posléze sestaven na základě voleb z roku 1911 do rakousko-uherského sněmu.

V Československu převažuje myšlenka na jednotný, demokratický, centralistický, „národní stát“, založený na ideji čechoslovakismu. Dne 10. září 1919 na mírové konferenci v Paříži bylo vyhlášení Československé republiky schváleno a Francie se stala jejím garantem. Československo leželo na území historických zemí Koruny české (Čechy, Morava a malá část Slezska), k nimž bylo připojeno Slovensko a Podkarpatská Rus. Státotvorným národem se stal národ československý a státním jazykem byl jazyk československým, který se skládal z češtiny a slovenštiny.

Už 29. února 1920 přijalo Národní shromáždění československé ústavu novou tzv. ústavu první československé republiky³⁰, a 6. března 1920 nastala její účinnost. Prozatímní ústava byla tímto krokem zrušena. Tato nová ústava platila až do 9. května 1948, kdy ji zrušil komunistický režim a byla nahrazena ústavou novou, tzv. Ústavou Československé republiky ze dne 9. května 1948.

Československo procházelo od doby svého vzniku rychlou stabilizací. V roce 1920 měly proběhnout první parlamentní volby na území Československa, ve kterých měly volební právo ženy, ale také příslušníci menšinových národů, což do té doby nebylo možné. Většinový volební systém používaný v Rakousku-Uhersku byl nahrazen systémem poměrným, který umožnil kandidaturu také menším formacím. V těchto volbách byli zvoleni poslanci a senátoři Národního shromáždění.

---

²⁹ 37/1918 Sb. *Zákon o prozatímní ústavě*. 13. 11. 1918. Praha: 1918 [cit. 2018-07-24] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4f6mzxufuyq>

³⁰ 121/1920 Sb. *ZÁKON, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky*. 29. 2. 1920 Praha: 1918 [cit. 2018-07-24] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mjsgewta>

Nové parlamentní volby do poslanecké sněmovny měly proběhnout až na jaře 1926 a do senátu na jaře 1928, kvůli stabilizaci hospodářských a politických problémů proběhly již 15. listopadu 1925 z důvodů neshod dříve zvolených stran.

Třetí parlamentní volby byly v Československu vypsaný už v říjnu 1929. Rozdíl mezi těmito a předchozími volbami bylo omezení volebního práva, kterého byli zbaveni aktivní příslušníci armády a četnictva. Výsledkem těchto parlamentních voleb bylo vítězství státoporných stran a oslabení stran extrémních.

„Již od počátku 30. let se v agrární straně a od září 1930 také ve vládě objevovala myšlenka zmocňovacího zákona, který by umožnil vládě, aby bez parlamentárního posvěcení prováděla zásahy do hospodářství.“³¹ Agrární strana posunula své smýšlení doprava, což se posléze začalo projevat i v oblasti státní politiky.

Čtvrté a také poslední parlamentní volby za první československé republiky se uskutečnily 19. května 1935, během kterých se v převážně německých pohraničních oblastech mohl vyskytnout nátlak a zastrašování voličů. Také měly být pro nedostatek hlasujících znevýhodněny některé etnické menšiny, od tohoto záměru koalice nakonec upustila. V této době byla volební účast povinná a za neúčast u voleb hrozila sankce.

První československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk abdikuje z funkce prezidenta dne 14. prosince 1935 a jeho nástupcem se stal Edvard Beneš.

3.1. Hospodářské a sociální dějiny

Struktura hospodářství v pozdějším Československu se začala utvářet již za habsburské monarchie, tedy alespoň v rámci českých zemí. Tato struktura se vydávala za poměrně komplexní, i přes nedostatečné zastoupení těch odvětví výrovy, na které se postupem doby přesouvá těžiště světového průmyslového pokroku.

V druhé polovině, přesněji na přelomu 60. a 70. let 19. století dochází v továrnách ke konečnému přechodu od ruční k mechanizované výrobě. A postupně dochází k přesunu průmyslového potenciálu z Rakouska - Uherska do českých zemí, kde se spolu se zemědělskou výrobou vytváří ekonomický základ pro budoucí samostatný Československý stát, který vzniká v roce 1918. Některé zdroje uvádí, že *„na území ČSR bylo soustředěno kolem 60 % průmyslu habsburské monarchie.“³²*

---

³¹ SEKANINA, Milan. *Kdy nám bylo nejhůře?: hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin, s. 59

³² PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 45

Během druhého desetiletí 20. století, kdy vypukla první světová válka, se domácí hospodářství přeměrovává na válečnou ekonomiku, neboť nastala mobilizace lidských i materiálních zdrojů všech zúčastněných států.

Začátkem 20. století patřily české země k hospodářsky nejrozvinutějším částem habsburské monarchie a jejich ekonomický potenciál byl zřejmě nejrozsáhlejší. Hlavní úlohu hrál především průmysl, ve kterém hledalo obživu největší část obyvatelstva (přibližně 35 %). Až ve 20. letech se k předním příčkám dříve také zemědělství a lesnictví. Mezi nejvýznamnější průmyslové oblasti Zlín a jeho okolí zatím nepatří, na Moravě je to pouze Brno, ve Slezsku Ostrava a Čechách Praha a Plzeň.

Nutnost strukturální přeměny hospodářství v Československu se začala výrazněji projevat od roku 1922. Bylo to především tím, že země již nedokázala pružně reagovat na změny v mezinárodních obchodních vztazích v celé Evropě.

Druhá polovina dvacátých let 20. století je spojena s procesem obnovy výrobního zařízení, technického rozvoje a mohutnými investicemi. Zesílení konkurenčního boje na evropském trhu znamenal zápas mezi všemi zeměmi. V boji mohl obstát pouze ten, kdo bude vyrábět efektivněji, levněji a lépe než ostatní.

Pásová výroba byla již standardem. Umožňovala hromadnou výrobu, snížení výrobních nákladů, a naopak zvýšení intenzity a výkonnosti pracovníků.

*„Československo se podílelo na světové průmyslové výrobě 1,7% (průměr let 1925 – 1929), a bylo tak na 10. místě světového žebříčku.“*³³ Československo v té době patřilo k hospodářsky významnějším zemím Evropy a prožívá období výrazné konjunktury, kterou však během let následujících přetrhává velká hospodářská krize.

*„Hospodářská krize se dala do pohybu 24. 10. 1929 (černý čtvrtek, někdy také pátek), kdy došlo k prudkému poklesu akcií na newyorské burze.“*³⁴ Dnes již víme, že krach na Wall Street začal již dříve, zhruba na počátku roku 1928. Krachem na burze byla vytvořena pouze jakási kulisa pro vážné problémy ohrožující ekonomiku, které propukly nejen ve spojených státech, ale odrážely se na celém kapitalistickém světovém hospodářství, včetně ostatních kapitalistických zemí, jakou bylo také Československo.

---

³³ SEKANINA, Milan. *Kdy nám bylo nejhůře?: hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin, s. 10

³⁴ SEKANINA, Milan. *Kdy nám bylo nejhůře?: hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin, s.33

Krise poškodila nejen všechny kapitalistické země, ale také zasáhla všechna odvětví výroby, nejvíce pak průmysl. V roce 1929 nastalo extrémní omezení exportu. Zahraniční obchod vykazuje již nepatrné aktivum a dochází v něm alespoň k „výměnám“ zboží se státy s tzv. vázaným devizovým hospodářstvím – vázanou cizinou. Tento způsob můžeme nazývat jako Clearingový obchod.

Nejen v Československem, ale téměř celou Evropou vládla finanční panika. Ke svému vrcholu se hospodářská krize dostává v létě roku 1931, kdy krachují dvě velké středoevropské banky, vídeňská Creditanstalt a německá Danatbank.

Každá mince má dvě strany, a proto i během hospodářské krize nalézáme pozitiva, jsou jimi například v elektrifikaci v českých zemích, výstavba a rekonstrukce silnic a komunální výstavba prováděná v rámci tzv. nouzových prací pro nezaměstnané. Tyto práce byly financovány státem.

3.2. Stabilizace hospodářství za pomoci podnikatelské činnosti

Soukromé podnikání se objevuje už za Rakouska-Uherska a po jeho rozpadu pokračuje také v nově vzniklé Československé republice. V té době měl největší váhu soukromokapitalistický a malovýrobní sektor. Velký význam měly tou dobou i státní podniky, komunální podniky spadající pod obce a družstevnictví.

Klíčovou postavou hospodářství byl podnikatel. Tento termín můžeme definovat jako subjekt ekonomických aktivit ať už jednotlivce nebo skupiny osob, „kteří jsou nositeli strategických rozhodnutí uvnitř hospodářského odvětví a disponují produkčními faktory jako jejich vlastníci nebo pověření disponenti.“³⁵

Německý sociolog Benno Biermann považuje za podnikatele „osoby, které zauímají v podniku nejvyšší formální autoritou vybavenou pozici.“³⁶ Mezi podnikatele, které má v podvědomí široká veřejnost, neřadíme pouze Baťu, ale také například Emila Škodu, Františka Křížika nebo Emila Kolbena spolu s Václavem Daňkem.

Podnikatel byl zpočátku vnímán jako vlastník, manažer i technik v jedné osobě. Tyto funkce se postupem času ve větších podnicích začínají oddělovat. Můžeme tedy říct, že podnikatel se od určité doby podílí na vlastnictví pouze jako držitel akcií nebo přestává být vlastníkem úplně. Ani tohle tvrzení ovšem nemusí platit vždy.

---

³⁵ MYŠKA, Milan. *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003, s. 7

³⁶ BIERMANN Benno. *Die soziale Struktur der Unternehmerschaft. Herkunft und Ausbildung der Unternehmer in Nordrhein – Westfalen*. Stuttgart 1971, s. 5 - 10.

„Největším individuálně vlastněným podnikem v ČSR byla ve 20. letech 20. století firma Baťa.“³⁷ Baťův podnikatelský záměr spočíval především ve vybudování velkého koncernu, který bude zajišťovat veškeré suroviny pro výrobu bot, prodávaných v prodejnách zřizovaných od roku 1917. První a zároveň experimentální prodejna byla zařízena snad už na počátku října 1917 v nevelkých prostorách hotelu Balkán na zlínském náměstí.

Dalších devět prodejen bylo zřízeno ještě do konce roku 1917 a v následujícím roku 1918 jich bylo zřízeno dalších pět. Nyní se tedy nacházely ve Zlíně, Moravské Ostravě, Liberci, Brně, Vídni, Praze, Pardubicích, Plzni Českých Budějovicích, Kladně, Opavě, Kolíně, Krakově, Ústní nad Labem a Kroměříži. Po skončení války počet otevřených obchodů firmy Baťa rostl velkou rychlostí. „V polovině roku 1929 firma disponovala asi 450 prodejny a tento počet se měl dle plánů co nejdříve zdvojnásobit.“³⁸

---

³⁷ PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 129

³⁸ RUCKÁ, Galina a Hana SÝKOROVÁ, ed. *Vývoj obchodu na Moravě od počátků do roku 1945*. Hodonín: Moravský zemský archiv v Brně - Státní okresní archiv Hodonín, 2012, s. 80

4. MĚSTO ZLÍN

Zlín se nachází na východě Moravy, na rozhraní tří moravských oblastí, Valašska, Slovácka a Hané. Nejblíže má svým charakterem k Valašsku, které se vyznačuje folklórní tradicí (tanec, písně a kroje) a dodržováním lidových svátků v původní podobě. Celým městem protéká řeka Dřevnice.

Již od středověku se Zlín vyznačoval řemeslnou výrobou a obchodem. Už v 18. století se zde objevuje pokus tzv. manufakturní výrobní provoz, na který v 19. století navazují snahy praktikovat tuto metodu v místních továrnách.

Celé město, až na část náměstí, bylo prašné a po dešti blátivé. Téma špatného stavu ulic a jejich dláždění se objevuje v zápisech obecního zastupitelstva pravidelně několik let. Teprve až v prvním desetiletí 20. století, přesněji v roce 1907, se konečně přechází od prázdných slov a zápisů k činům. Tou dobou vydává silniční výbor rozpočet na vydláždění cesty do Malenovic a také hlavních ulic, jakými byla například Kovářská a Zarámí.

Město Zlín nemělo dlouhou dobu zavedený vodovod a kanalizaci, jejíž výstavba probíhala v roce 1911 v ulicích Kovářská a Dlouhá, a také zde chyběla elektrická síť, ta byla zavedena až v roce 1913, z nově postavené elektrárny na Zarámí na základech vyhořelého mlýna. Jan A. Bařa vzpomíná, že Tomáš Bařa si malé množství elektrické energie vyráběl za pomoci parních strojů přímo ve svých závodech.

Na utváření dnešní podoby města Zlína se podíleli významní architekti jako Jan Kotěra (*1871 - *1923), František Lydie Gahura (*1891 – *1958), Miroslav Lorenc (*1896 – *1943) a Vladimír Karfík (*1901 – *1996).

Samotný Zlín má dnes přibližně 75 tisíc obyvatel, avšak pokud budeme počítat i okolní aglomeraci, dopočítáme se něco přes 100 tisíc obyvatel. Samospráva zde byla zavedena v roce 1850 stejně jako v mnoha ostatních městech v tehdejších českých zemích.³⁹ Od 1. října 1935 je Zlín okresním městem⁴⁰, od 11. dubna 1960 městem krajským⁴¹ a 24. listopadu 1990 se také stal městem statutárním.⁴²

---

³⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005., s. 298.

⁴⁰ 8/1935 Sb. *Vládní nařízení, kterým se mění obvody okresních soudů ve Zlíně a Napajedlích*. 25. 1. 1935. Praha: 1932 [cit. 2018-07-10] Link: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1935/005-1935.pdf>.

⁴¹ 36/1960 Sb. *Zákon o územním členění státu*. 11. 4. 1960 Praha: 1960 [cit. 2018-07-10] Link: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-36>.

⁴² 367/1990 Sb. *Zákon České národní rady o obcích (obecní zřízení)*. 24. 11. 1990 Praha: 1990 [cit. 2018-07-10] Link: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-367?text=statut%C3%A1rn%C3%AD#hlava1>.

4.1. Zlín za Habsburské monarchie

Postupné přibývání obyvatel a stavba nových obydlí, a tudíž i rozšiřování dosavadní městské zástavby začíná v průběhu 18. století. Do počátku 20. století byl Zlín jazykově ryze české město a zřízení, jakékoliv německé instituce zde bylo nemyslitelné. Po roce 1910 se již ve městě nabízí kurzy němčiny, které přispívají k lepšímu rozhledu zlínského obyvatelstva.

V průběhu let (přibližně od roku 1780 do roku 1880) zde lidé nacházeli práci v různých továrnách a výrobnách, jakou byla například Valdštejnova manufaktura na bělení prádla, Brettonova továrna na zápalky nebo Florimontova továrna na výrobu bot.

Nedostatek financí a malé obecní příjmy velmi omezovaly jakékoliv aktivity tehdejšího Zlína. Ohniskem zlínské kultury se stává Čtenářský spolek, který vznikl v roce 1885. První stavba městského charakteru, budova Občanské záložny, vzniká počátkem 90. let a funguje nejen jako finanční pokladnice, ale také jako místo spolkového života. Veškeré kulturní aktivity se odehrávaly právě zde. V roce 1887 dochází ve Zlíně k oficiálnímu pojmenování šestnácti místních ulic, což velmi usnadnilo orientaci. Po roce 1900 je rychlejší rozvoj Zlína znatelný.

Vyhranění sociálních demokratů vedlo ve Zlíně k založení k socialistickému spolku, „nazývaný Spolek obuvníků v Rakousku, místní skupina ve Zlíně. Ustavující schůze se dne 22. března 1903 v sále Občanské záložny zúčastnili i Tomáš a Antonín Baťové, jímž byly sociální myšlenky blízké.“⁴³ Zformování sociálně demokratické strany ve Zlíně přišlo až v roce 1905.

V roce 1910 je zastupitelstvem vytyčen cíl, který má zvýšit nejen péči o osvětlení, cesty, ale také o místní chudinu a provoz místního polévkového ústavu. Nechybí ani podpora vzdělání živnostníků a je vyřčen návrh na založení průmyslové školy pokračovací pro dívky. Nově je také zřízena veřejná čítárna a je vidět snaha o usprádaní obecního archivu a následné zajištění starých písemností. Všechny výše zmíněné plány se řídí heslem „*dodržet program práce a pokroku.*“⁴⁴

Ne všechny plánované projekty se posléze podařilo realizovat, překážkami mohly být již výše zmíněné finanční potíže, ale také nastupující válka. Avšak i to málo, co se realizovat podařilo, brali místní občané za velký úspěch, který přispěl k jejich spokojenosti.

---

⁴³ KOVAŘÍKOVÁ, Tereza, Pavel MAREK a Ivan PUŠ. *Starostové - vůdcové nebo služebníci?: role starosty v samosprávě na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína na přelomu 19. a 20. století.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, s. 139.

⁴⁴ KOVAŘÍKOVÁ, Tereza, Pavel MAREK a Ivan PUŠ. *Starostové - vůdcové nebo služebníci?: role starosty v samosprávě na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína na přelomu 19. a 20. století.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, s. 146.

4.2. Průmysl ve Zlíně

Zlínsko bylo oproti nedalekému Prostějovsku či Olomoucku v industrializaci opožděno. První výrobní obuv ve Zlíně však vznikla již nějaký čas před Baťou, přesněji v 70. letech 19. století v podobě manufaktury, jejímž zakladatelem byl Francouz Robert Florimont, „o němž dodnes víme jen velmi málo, zlomky zpráv o něm vypovídají, že možná pocházel z Francie, anebo spíš ze Švýcarska.“⁴⁵ V roce 1870 si v tehdejší Kovářské (dnešní Bartošově ulici) ve dvoře domu č. 52 zřídil továrnu na výrobu bot. Jeho továrna patřila k těm větším a zaměstnával asi 200 lidí a mohl se chlubit exportem až do dalekého Egypta.

Dalším předbaťovským a údajně nejstarším zlínským ševcem byl pan Machalický ze Zarámí, kterého bylo možno potkat na jarmarcích ještě koncem třicátých let 19. století.

4.3. Zlín a Tomáš Baťa

Baťa, jako majitel stále rostoucího podniku, nepochybně patřil do kapitalistického světa. Pro rozvoj města Zlína je nejdůležitější rok 1894, kdy Tomáš Baťa se svým bratrem Antonínem založil svou obuvnickou firmu. Díky této události se do města přistěhovalo mnoho obyvatel z blízkého okolí i ze vzdálenějších koutů tehdejší Československé republiky.

V roce 1923 se Tomáš Baťa nechtěl už zaměřovat pouze na svou továrnu a bydlení pro dělníky, ale i na dopravní síť, kulturu, sport a služby pro obyvatele města. Proto v roce 1923 poprvé firma Baťa postavila vlastní kandidátku a dne 16. září 1923 se Tomáš Baťa stal starostou města Zlína. Tento úřad zastával až do své smrti v roce 1932.

Po roce 1926 se stal Zlín velmi moderním městským centrem. Díky uznávaným architektům, které si Baťa do Zlína zval, vyrostly ve městě kolonie „Baťovských domků“ i jiných staveb. Všechny nově stavěné budovy se mohly pyšnit přívlastkem největší, ať už největší obchodní dům, největší hotel nebo největší kino. V letech 1931 – 1933 se ve Zlíně začal budovat Společenský dům a hotel Moskva.

V roce 1927 vzniklo Baťovo filmové studio, které se zabývalo především natáčením reklam na obuvnické výrobky a také byla založena akciová společnost „BAPOZ – Baťovy pomocné závody“ a v roce 1930 akciová společnost „Zlín“ pro stavbu budov firmy Baťa na území ČSR.

Nejvýraznější stavbou v okolí Baťových závodů je mrakodrap zvaný „Jednadvacítka“, který byl dostavěn na přelomu let 1937 – 1938. Tato budova dříve sloužila ředitelství firmy

---

⁴⁵ POKLUDA, Zdeněk. *Zlín*. Praha: Paseka, 2008. Zmizelá Morava.

Baťa, dnes se v ní nachází Krajský úřad Zlínského kraje. Význam nemá pouze pro svoji výšku, neboť ve své době byla druhou nejvyšší necírkevní stavbou v Evropě, ale také pro zajímavou a ojedinělou „pojízdnou“ ředitelskou kancelář, umístěnou v jednom z výtahů.

Nikdo tedy nemůže namítat nic proti tvrzení, že Baťovo podnikání výrazně ovlivnilo charakter i tvář města Zlína. Tento vliv měl však i na okolí obce, jakými jsou například Malenovice, Kvítkovice a Otrokovice. V Otrokovicích vidíme Baťovu architekturu stejně jako ve Zlíně v podobě Baťových domků a Společenského domu. Také tudy vedla Baťova železnice Otrokovice – Zlín – Vizovice.

Neboť bylo v Otrokovicích více nevyužité a zatím nezastavěné plochy, nechal zde Baťa zřídit letiště, které se mu posléze stalo osudným. V roce 1930 začíná v Otrokovicích budovat pobočný závod, který se rozkládal v místní čtvrti Bahňák, přejmenovaný Františkem Lydie Gahuroou na Baťov. Po letecké nehodě a tragické smrti Tomáše Bati staršího se ještě koncem července 1932 na Baťov přejmenovaly celé Otrokovice a k původnímu označení se vrátili až v roce 1946, avšak čtvrti s původním názvem Bahňák se Baťov říká neoficiálně dodnes.

V roce 1938 byl v Otrokovicích zprovozněn Baťův plavební kanál. Myšlenku plavebního kanálu měl Tomáš Baťa v hlavě už od roku 1927, její realizace se ovšem nedařilo a zásluhy tedy můžeme připsat jeho nevlastnímu bratru Janu Antonínu Baťovi. Tento kanál vedl z Otrokovic do Rohatce a ústil v přístavu v areálu otrokovické továrny.

4.4. Zlín po Baťově smrti

Po Baťově smrti a otevření jeho trezoru se objevila na světě skutečnost, že nevlastní bratr Jan Antonín Baťa se po podpisu smlouvy z května 1931 stává jediným akcionářem firmy Baťa.

Po překonání krize, vyvolané Tomášovou smrtí, se Jan Antonín pustil do činnosti firmy v jiných odvětvích. Jeho firma však prosperovala nadále a v roce 1935 měla již 63 výrobních budov. V červnu roku 1939 využívá Jan Antonín Baťa cesty na mezinárodní výstavu v New Yorku a Protektorát Čechy a Morava opouští. Od roku 1941 se zdržoval v Brazílii.

Za druhé světové války byly Baťovy závody třikrát bombardovány americkým letectvem. Tyto nepříjemné chvíle zachytili autoři ve svých dílech Bomby na Zlín, které je spíše jen souborem fotografií a Bombardování zlínských závodů 1944.

Ve Zlíně se stala terčem bombardování také železniční doprava na trati Zlín-Vizovice, v zastávce Podvesné. Do začátku roku 1944 byly přelety bombardovacích letadel spíše výjimkou, jejich počet se však začal na jaře rapidně zvyšovat. Budování protiletectvých krytů

v areálu Bařovy továrny i mimo něj vyvolávalo v lidech pocit, že bombardování města je zcela jisté. První bombardování přišlo v říjnu 1944. Druhý nálet přišel už o měsíc později, 20. listopadu 1944, a toto bombardování velmi zasáhlo výrobní budovy Bařových závodů a čtyři z nich byly zcela zdemolovány. Třetí nálet byl uskutečněn 7. března 1945. Celkem bylo zničeno 10 továrních budov a 38 jich bylo silně poškozeno.

V květnu 1945 nastala u Bařovy firmy další velká změna, přišlo její znárodnění. Zmocněncem firmy se stal JUDr. Ivan Holý, které také inicioval pozdější změnu názvu města i koncernu. Podnik byl znárodněn zestátněním dne 27. října 1945⁴⁶ a od 1. ledna 1949 funguje pod názvem Svit národní podnik a od 1. dubna 1991 je tato akciová společnost rozdělena na pět samostatných akciových společností, kterými jsou Svit Zlín, Bopo Třebíč, Sázavan Zruč nad Sázavou, Botana Skuteč a Toma Otrokovice.

S nástupem komunistického režimu v Československé republice k moci a na počest nově zvoleného prvního komunistického prezidenta Klementa Gottwalda město obdrželo k 1. lednu 1949⁴⁷ nový název Gottwaldov. Součástí města se od 1. ledna 1949 staly také již zmíněné Otrokovice a Kvítkovice, které byly označovány jako jeho XI. a X. městská čtvrť. Gottwaldov se ještě téhož roku stal sídlem nového, právě zřizovaného Gottwaldovského kraje, který neměl dlouhého trvání a zanikl při krajské správní reformě v roce 1960. Centrum městské části si ponechalo název v plném znění Gottwaldov I. – Zlín. Tento název se však u občanů města příliš neujal. V prosinci porevolučního roku 1989, po pádu komunismu, navštívil Gottwaldov syn Tomáše Bati, Tomáš Bařa mladší, a bylo rozhodnuto o navrácení původního názvu Zlín. K tomu došlo 1. lednu 1990⁴⁸ a název se navrátil do původní podoby. V tomto roce se také osamostatnily některé bývalé části Zlína.

V 60. letech byly Bařovy závody přejmenovány na Svit n. p. a dál pokračovaly ve výrobě obuvi. Produkce této firmy již nabyla gigantických rozměrů a stále rostl i počet zaměstnanců. Export mířil především do zemí RVHP⁴⁹, Sovětského svazu a USA. Koncem 60. let také začala výstavba největšího zlínského sídliště nazvaného Jižní svazu a v 70. letech byla

---

⁴⁶ 49/1946 Ú. I. *Vyhláška ministra průmyslu*. 27. 12. 1945. Praha: 1945 [cit. 2018-07-29] Link: <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/12754/1/2>.

⁴⁷ Martin Novák. Před 60 lety zmizel Zlín z mapy. Zrodil se Gottwaldov. *Zpravy.aktualne.cz: domaci* [online]. 2009, 1. 1. 2009 [cit. 2018-07-23]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/pred-60-lety-zmizel-zlin-z-mapy-zrodil-se-gottwaldov/r~i:article:626076/?redirected=1532347816>.

⁴⁸ MALÁ, Martina; LIBIGER, Milan. Pětadvacet let od návratu ke Zlínu: Gottwaldov místní nikdy nepřijali. *iDNES.cz* [online]. 2015 [cit. 2015-07-23]. Dostupné z: https://zlin.idnes.cz/vyroci-zmena-nazvu-mesta-gottwaldov-zpet-na-zlin-f7e-/zlin-zpravy.aspx?c=A150103_2128082_zlin-zpravy_ras.

⁴⁹ vysvětlivka: Rada vzájemné hospodářské pomoci.

dokončena výstavba pneumatikárny v Otrokovcích, která nesla název BARUM⁵⁰ a dnes je nedílnou součástí koncernu Continental.

Od 90. let dochází ve městě k rozvoji soukromého podnikání a zanikají menší podniky. Státní podnik Svit a. s. Zlín ukončil výrobu obuvi v roce 2000 z důvodu vyhlášení konkurzu.

Zlín si kromě Bati oblíbila také cestovatelská dvojice Zikmund a Hanzelka.

---

⁵⁰ vysvětlivka: BAťa RUBber Manufacturing.

5. BAŤOVY ZAČÁTKY

Když se řekne nejznámější švec působící na území bývalé Československé republiky, vybaví se téměř každému z nás vedle pohádkového Rumcajse jméno Tomáše Bati, jehož rodina se ševcovskému řemeslu učila po generace. Nejstarší a zřejmě i první zmínka o ševci jménem Baťa je z roku 1667.⁵¹

Tomáš Baťa se narodil 3. dubna 1876 ve Zlíně⁵² v ševcovské rodině a byl třetím dítětem ševce Antonína Bati. O jeho otci, ševci Antonínu Baťovi starším⁵³, nemáme z jeho mládí mnoho informací. Narodil se ve Zlíně, také v ševcovské rodině jako nejmladší syn z osmi dětí a zemřel ve věku 61 let. Byl mistrem ševcovského řemesla a tovaryši jej měli obrazně řečeno za otce i Boha v jedné osobě. O jeho matce toho víme ještě méně, a to snad jen to, že se jmenovala Anna Minaříková⁵⁴, ovdovělá Bartošová, posléze Baťová. Zemřela, když bylo Tomášovi 8 let.

Život Tomáše Bati vyhasl 12. července 1932⁵⁵, kdy tragicky zahynul se svým pilotem Jindřichem Broučkem při letecké nehodě, když ve svém osobním letadle Junkers F 13 letěl do Švýcarska, aby se zúčastnil otevření nové pobočky v městečku Möhlin na břehu Rýna.

Tomášův zájem o ševcovské řemeslo byl viditelný od jeho nejútlejšího dětství. Už ve 12 letech vyrobil své první boty, které si také sám prodal. Ve 14 letech poté odjel pracovat do prostějovské firmy Fäber, vyrábějící ševcovské stroje.

Ve svých 16 letech měl pocit nedocenění v domácím prostředí a tajně se vydal k sestře do Vídně. Tam začal vyrábět tzv. valašské papuče, které však na odbyt příliš nešly, proto se do Čech vrátil již po třech měsících neúspěšného podnikání. Ani tento neúspěch ho však nezlomil a vyrazil podnikat do Prahy, kde se naučil, že odbyt jde lépe u menších prodejců v postranních uličkách než u těch bohatších na hlavních třídách.

---

⁵¹ HODÁČ, František, ed. *Tomáš Baťa: Život a práce hospodářského buditele*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. 526 s., s. 14, 15., a také Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/3 Ved. činitelé fy, NAD č. 068, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 15, i. č. 20.

⁵² Moravský zemský archiv Brno, číslo matriky 4158, kniha narozených v římskokatolické církvi 1857 – 1879; Zlín, strana 392, třetí zápis, obraz 198 [cit. 2018-07-05]. Link:

<http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/4011/?strana=198>, a také Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/1 Majitelé firmy, NAD č. 068, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 1, i. č. 3, Rodní a křestní list, fol. č. 39.

⁵³ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/1 Majitelé firmy, NAD č. 068, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 1, i. č. 3, Rodní a křestní list, fol. č. 39.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Moravský zemský archiv Brno, číslo matriky 4158, kniha narozených v římskokatolické církvi 1857 – 1879; Zlín, strana 392, třetí zápis, obraz 198 [cit. 2018-07-05]. Link:

<http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/4011/?strana=198>.

V roce 1894, kdy bylo Tomášovi 18 let, se nechal spolu se svým bratrem Antonínem a sestrou Annou vyplatit otcem Antonínem Baťou starším z rodinného podniku. Od své již zesnulé matky dostali věno 800 zlatých, se kterým ve Zlíně založili obuvnickou živnost, ohlášenou na nejstaršího sourozence Antonína Baťu mladšího. Tímto navázal Tomáš Baťa na dlouholetou ševcovskou tradici, která byla s rodem Baťů spojována již po šest předchozích generací.⁵⁶

Zrod Baťovy továrny na obuv bychom našli v domě č. 63, ležícím na starém zlínském náměstí. Tento dům patřil v té době obchodníku Vincenci Kašpárkovi, od kterého si Antonín, Tomáš a Anna Baťovi v roce 1894 pronajali dvě místnosti a zřídili si zde závod na výrobu prošívané houněné obuvi.

Sourozenci Baťovi zpočátku vyráběli valašskou prošívanou houněnou obuv na symetrickém kopytě. Zaměstnávali okolo 10 dělníků, kteří museli pracovat po fixní pracovní dobu, s pravidelnou týdenní mzdou. Tomáš byl první, kdo s tímto inovativním nápadem vyplácení mzdy přišel. Do té doby dostávali tovaryši mzdu, až po prodeji svých výrobků na jarmarku.

V létě roku 1895 přišla k Baťům krize, zjistili, že jsou před bankrotem, že nemají z čeho platit náklady na výrobu ani samotné tovaryše. Krize trvala jeden rok. Tomáš během něj převzal vedení firmy od svého staršího bratra Antonína a do léta roku 1896 dluhy umořil. Nedlouho potom však přišla další pohroma. Firma Kodisch a spol., u které měli všichni ševci uloženy směnky, zkrachovala.⁵⁷ Tento fakt firmu zruinoval.

Tomáš se však nevzdal a přišel s novým nápadem. Rozhodl se začít šít boty z plátna s pružnou koženou podrážkou, tzv. „baťovky“ vyráběné na pravém a levém kopytu. Plátno bylo mnohem levnější a dostupnější než pravá kůže. Boty vyráběné tehdejšími ševci byly totiž přesným opakem. Obuv byla dělaná na univerzálním kopytu, které bylo stejné pro pravou i levou nohu, byla těžká, zhotovená ze silné kůže, aby vydržela co nejdéle. Baťovky sice nebyly příliš kvalitní obuví a vydržely jen jednu sezónu, tento fakt se však odrážel na velmi nízké ceně, která byla srovnatelná s náklady na opravu kožených bot.

Jelikož krize stále nebyla zažehnána a v tuto chvíli šlo i o Tomášovu čest, jelikož nemohl splnit slib a včas zaplatit, rozhodl se odjet do Frankfurtu. Ve firmě Moenus viděl stroje, které vykonávaly všechny obuvnické práce. Touha po jejich vlastnictví byla velká, ale finanční prostředky stále mizivé. V roce 1897 byly opět všechny dluhy zaplacený.

---

⁵⁶ POKLUDA, Zdeněk. *Baťa v kostce*. Zlín: Kniha Zlín, 2013., s. 13.

⁵⁷ BAŤA, Tomáš. *Úvahy a projevy*. 3. Praha: Institut řízení, 1990., s. 23.

Podnik se začíná pomalu, ale jistě rozrůstat, a několik malých dílen na zlínském náměstí již nejsou dostačující. Baťa tedy nechal v roce 1899 postavit nedaleko nového zlínského nádraží první novou budovu. „*Firma již zaměstnává 120 lidí.*“⁵⁸ Velké stěhování proběhlo již v červnu roku 1900.

5.1. Baťovy závody

Firma s původním názvem Antonín Baťa se změnila 1. srpna 1900 na veřejnou společnost „T. & A. Baťa k provozování výroby plátěné a houněné obuvi ve Zlíně.“ Ve firmě bylo v té době zaměstnáno přes 100 lidí a vyráběla se především plátěná obuv, houněná už méně. Během let 1900 až 1904 vzrostl počet dělníků více než dvakrát a čistý kapitál firmy vzrostl téměř sedmkrát. V roce 1905, po návratu Tomáše Bati z Ameriky, začíná zavádět tzv. „americký způsob výroby“, příkladem mu byl tzv. taylorismus a fordismus.

V roce 1908 umírá nejstarší ze sourozenců, Antonín na tuberkulózu a Tomáš zůstává jediným vlastníkem firmy T&A Baťa. V roce 1910 je ve firmě zaměstnáno už na 350 dělníků, kteří vyprodukují 3400 párů bot denně. V roce 1912 firma přechází od výroby baťovek k výrobě celokožené obuvi. První velký rozmach a stavební růst továrny je spojen s první světovou válkou. Baťova firma získala zakázku na dodávku obuvi rakousko-uherské armádě. Výroba obuvi v roce 1917 vzrostla z 3400 párů až na 10 000 párů denně a počet dělníků vzrost desetkrát na neuvěřitelný počet 3900.

Baťa se již v roce 1919 začal orientovat i na zahraniční obchod. V zahraničí budoval obchodní síť prodejen. Prodával za ceny pod cenovou úroveň konkurence, čímž ji dokázal likvidovat. V roce 1923 měla síť prodejen již 112 poboček. „*Baťovské ceny s devítkou na konci si získaly pověst na celém světě.*“⁵⁹ Jednoduše 999 Kč vypadá opticky lákavěji než 1 000,- Kč, přičemž jde o rozdíl pouhé 1,-Kč.

Baťovy závody byly jedny z prvních, ve kterých byla v roce 1919 zavedena osmihodinová pracovní doba⁶⁰, a živnostenskými inspektory byl zjištěn stejný výkon, jako dříve za deset hodin práce. Tato reforma proběhla v návaznosti na modernější organizaci práce. Skutečně odpracovaná doba se však od té osmihodinové mohla lišit, neboť bez splnění denního plánu

---

⁵⁸POKLUDA, Zdeněk. *Baťa v kostce*. Zlín: Kniha Zlín, 2013. WALT, s. 17.

⁵⁹POKLUDA, Zdeněk. *Baťa v kostce*. Zlín: Kniha Zlín, 2013. WALT, předmluva.

⁶⁰ 91/1918 Sb. *ZÁKON o 8hodinné době pracovní. Z usnesení Národního shromáždění se nařizuje: Délka pracovní doby*. 19. prosince 1918 Praha: 1918 [cit. 2018-08-01] Link: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4f6ojrfzygmnrnga>

nemohli dělníci závody opustit. K potřebným dodělvkám mohla sloužit také dvouhodinová polední pauza.

V roce 1918 započala stavba nové elektrárny, která byla umístěna za zlínské nádraží. Do provozu byla uvedena o tři roky později, tedy v roce 1921. Tato elektrárna zde stojí dodnes, najdeme ji jako budovu č. 37. Během války zakoupil Baťa také cihelnu a zavedl strojní výrobu cihel.

Během války byla Baťova firma militarizovaná, a tudíž podřízena vojenskému veliteli. Po první světové válce, přesněji v roce 1921 postihla firmu Baťa krize a stagnace výroby. Hlavní příčinou byla ztráta válečných dodávek a neschopnost obyvatelstva kupovat boty za nabízené ceny. V roce 1921/2 se počet zaměstnanců z 3900 snižuje více než o jednu čtvrtinu a také se snižují mzdy všech stále zaměstnaných dělníků.

Kvůli přeplněným skladům přichází Tomáš Baťa s nápadem snížit cenu obuvi. Ceny snížil o 50 % a mzdy o 40 %. Pracovníci byli kompenzováni určitou slevou. Poloviční ceny působily jako magnet na zákazníky. Zásoby bot se výborně prodávaly. Tímto opatřením prorazil krizové sevření, a jeho levné boty začaly ovládat trh.

Baťa myslel i na zdokonalování konstrukce továrních budov, zatímco první budova postavena v roce 1899 byla z půlky zděná a z půlky dřevěná, třítážová budova č. 16 z roku 1906 byla už pouze zděná. Dalším krokem vpřed byl železobeton, který byl nejprve pouze ve stropěch dvou nových třítážových výrobních budov s čísly 14 a 15. K plně železobetonové konstrukci budov se přistoupilo v letech 1924 a 1925, kdy začala úplná přestavba dosavadních továrních budov Baťových závodů. Některé zdroje uvádějí, že už v roce 1925 stojí v továrním komplexu 11 víceetážových budov. V těchto budovách se nalézalo 30 obuvnických dílen, ve kterých bylo zaměstnaných přibližně 5200 zaměstnanců, vyráběli 25 000 párů 80 druhů obuvi. V roce 1925 se opět zvyšuje produkce bot z 3,5 milionu párů za rok na 6,3 milionů párů za rok.

V těchto letech probíhá také proměna organizace práce s využitím Taylorova systému, jehož cílem bylo zajistit si postavení na předních příčkách domácího trhu a vytvořit tak podmínky pro proniknutí také na trh zahraniční. Baťa se rozhodl ve svém podnikání zachovat „*system řemeslnické společnosti vyrábějící boty, i když právě pracoval třeba s dvaceti pěti tisíci lidmi.*“⁶¹

---

⁶¹ ERDÉLY, Jenő. *Baťa - švec, který dobyl světa*. Praha: Dobrovský, 2013. Omega (Dobrovský), s. 21.

Koncem roku 1928 tvořila zlínská továrna komplex 30 budov a své dceřiné společnosti měla po celém světě, navíc k tomu přibývaly továrny v Německu, Anglii, Nizozemsku, Polsku a mnoha dalších zemích.

Roku 1931 se rodinný podnik změnil na akciovou společnost se základním kapitálem 135 milionů korun. Celý podnik byl znárodněn v roce 1945 na základě poválečného Dekretu o znárodnění průmyslu. Následovná továrna produkuje svou obuv pod názvem Státní podnik Svit.

V 80. letech 20. století je zde zaměstnáno přes 20 tisíc zaměstnanců. Produkovali přes 20 milionů párů obuvi. Většina produkce mířila na export do zemí RVHP, hlavně do Sovětského svazu. Strojní výroba pokračovala v ZPS⁶², vyrábějící hlavně obráběcí stroje. Výroba pneumatik ve Zlínském kraji probíhala v Otrokovicích v továrně s názvem BARUM.

Byl sestaven první desetiletý hospodářský plán, ve kterém se předpokládala denní výroba 100 tisíc párů bot. Tento plán byl již po roce překonán téměř o dvojnásobek. Díky tomu se začaly tvořit roční plány, které v sobě zahrnovaly hospodářské a výrobní plány veškerých oddělení výroby. Ty byly dále rozděleny na týdenní plány a ty pak na denní programy. Tudíž na každý den byl stanoven přesný obrat, kterého muselo být dosaženo.

„Firma Baťa, a.s. byla v ČSR nejpevněji organizovaným koncernem. Veškeré akcie byly v rukou nejprve T. Bati a pak J. A. Bati a nikdy se neobjevily na burze cenných papírů.“⁶³

5.2. Za zavřenými dveřmi

Není všechno zlato, co se třpytí, a také není pravda vše, co je v knihách o Baťovi psáno. Dnes je nám Baťa prezentován jako muž s velkým M, bez kterého by Zlín nebyl tam, kde dnes je. Na tomto tvrzení je leccos pravdou, avšak pracovní podmínky v podniku už tak příznivé nebyly.

Baťa byl velmi cílevědomý a šel si za svým snem a vidinou prosperující firmy obrazně řečeno takřka přes mrtvolu. Jeho mluva nebyla nejvytříbenější a pro slovo „vole“ si nechodil daleko. Jeho reakce na nedostatky a chyby byly občas až přehnané, neřízené výbuchy hněvu s označením „lump, zločinec nebo zloděj“ byly na denním pořádku. Údajně neměl ostych

---

⁶² vysvětlivka: Závody přesného strojírenství.

⁶³ RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016, s. 81.

ani zvednout kopyto nebo ruku. Dokázal fyzicky trestat nejen své chybující zaměstnance, ale také své příbuzné.⁶⁴

Po návratu z Ameriky a nastolení tzv. „amerického“ tempa a způsobu práce reagoval časopis *Obuvník* slovy, „že nejraději by z dělníků sedřel kůži za živa.“⁶⁵ Při zavedení různých druhů pokut za špatně odvedenou práci či nedodržení pořádkových předpisů se také zhoršovalo postavení dělnictva.

Výsledků, jakých Baťa docílil, by nešlo dosáhnout bez dokonalé kázně jeho zaměstnanců. „*Kdo se nedovedl nebo nemohl kázni přizpůsobit (kouření, pití, včasné nástupy do práce, pracovní disciplína atd.) nemohl u firmy obstát.*“⁶⁶

Jeho jednání bylo občas až neetické. S nejedním dělníkem uzavřel vyděračskou smlouvu, která byla pouze v Baťův prospěch. Nejlevnější pracovní sílu a mimořádný zdroj zisků tvořili za 1. světové války ruští a italsí zajatci, kterých bylo více než 200. Dne 3. března bylo v časopise *Obuvník* uvedeno, že „v žádném závodě obuvnickém nejsou zbědovanější a otročtější poměry jako u Bati ve Zlíně“⁶⁷ a dovozoval, že se dělníkům dostává bití a „pracovní doba pro velkou část dělnictva je nahodilá“.⁶⁸

Další problémy, které musel podnik překonávat, byly kalkulace, se kterými si Tomáš Baťa nevěděl rady. Baťovy v tomto ohledu chyběly nejen zkušenosti, ale také vzdělání. Baťa totiž neobsáhl ani všechny třídy základní školy.

---

⁶⁴ HODÁČ, František, ed. *Tomáš Baťa: Život a práce hospodářského buditele*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. 526 s.

⁶⁵ *Obuvník: Orgán svazu československých dělníků obuvnických v Rakousku*. Praha, 1908, X. (XV.)(9). Čtrnáctideník.

⁶⁶ RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016, s. 67.

⁶⁷ *Obuvník: Orgán svazu československých dělníků obuvnických v Rakousku*. Praha, 1918, XX. (XXV.)(5). Čtrnáctideník.

⁶⁸ Tamtéž.

6. KONKURENCE PODNIKU

Začátkem 20. století již nejsou Baťovy závody jedinou továrnou ve Zlíně a jeho okolí. Mezi léty 1906 – 1910 vznikají továrny nové, často zřizovány bývalými zaměstnanci Bati a všichni zde vyrábějí boty. Kolem řeky Dřevnice se tedy po roce 1910 začíná utvářet průmyslové středisko s dvanácti podniky s motorovým pohonem. Pět z nich byly továrny obuvnické. V roce 1914 má i přes konkurenci nejvyšší počet zaměstnanců Baťa, s počtem téměř 400 se řadí mezi sedmou největší firmu v Předlitavsku.

„Válečná doba se ve Zlíně neprojevovala úpadkem, nýbrž rozvojem tovární výroby obuvi. Tomáš Baťa se záhy po vyhlášení války ve Vídni ucházel o dodavatelskou smlouvu. V konkurenci velkoobchodníků (Budischowsky & Söhne, Carl Ahorner) spatřoval jedinou možnost v utvoření konkurenčního zlínského konsorcia.“⁶⁹ Spolu s Baťou se zapojil také František Štěpánek, bratři Kuchařové, Antonín Červinka a Ludvík Zapletal.

Ani ve dvacátých letech nemá Baťa v Československu rovnocenného soupeře. On sám je ovšem nevídanou konkurencí a vzbuzuje odpor v mnoha zemích, kam vyvážel své výrobky. Některé země, například Dánsko, vydávají zákon o zákazu dovozu obuvi. *„Bouří proti němu evropské odborářské svazy na svých kongresech v Paříži (1925) a Londýně (1927).“⁷⁰ Baťa s tímto problémem však nakládá po svém a zvyšuje výrobu bot a snižuje jejich cenu.*

V roce 1928 je Baťa již největším světovým exportérem kožené obuvi. V říjnu 1929 však nastupuje hospodářská krize a v celém světě klesá výroba i obchod. Krize zasáhla také Baťa, kterému postupně kolabuje export, neboť zahraniční podnikatelé brání dovozu zlínských bot. *„T. Baťa v konkurenci neviděl nepřítele, ale soupeře, který mu pomáhá mobilizovat síly k vyššímu výkonu.“⁷¹*

6.1. František Štěpánek

V roce 1894, kdy sourozenci Baťovi přichází do Zlína, navazují přátelství s Františkem Štěpánkem, učitelem na chlapecké měšťance, který zprvu pomáhá u Baťů s účetní a kancelářskou prací, a také s cizojazyčnou obchodní korespondencí. *„Roku 1905, po patnáctiletém učitelování, pověsil kantořinu na hřebík a vstoupil do Baťovy továrny.“⁷²*

---

⁶⁹ KOVAŘÍKOVÁ, Tereza, Pavel MAREK a Ivan PUŠ. *Starostové - vůdcové nebo služebníci?: role starosty v samosprávě na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, s. 167.

⁷⁰ POKLUDA, Zdeněk. *Baťa v kostce*. Zlín: Kniha Zlín, 2013. WALT, s. 48.

⁷¹ RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016, s. 78.

⁷² POKLUDA, Zdeněk. *Zlín*. Praha: Paseka, 2008. Zmizelá Morava, s. 72.

V roce 1906 se František Štěpánek stává třetím společníkem firmy T. & A. Baťa a již v následujícím roce 1907 z osobních důvodů a nefungujícího vztahu s Tomášem Baťou firmu opouští a vydává po vlastní cestě podnikání. Po vyplacení jeho podílu za vedení Baťovy firmy zakládá svou vlastní továrnu na velkovýrobu obuvi. Tovární budova je postavena v místní čtvrti Cigánov, na místě bývalé vyhořelé továrny „Jan Prášil a spol.“. Štěpánkova firma je k roku 1909 zapsaná jako „*Fr. Štěpánek, tovární výroba obuvi se sídlem ve Zlíně.*“⁷³

O konkurenci mezi Štěpánkem a Baťou vypovídá také to, že Baťa na své podešve nechává razit figuru zajíce v běhu, Štěpánek figuru rychle běžícího psa. Zlíňané si tyto symboly vykládali tak, že Štěpánek Baťu pěkně prohání.

Když se Baťa v roce 1923 stává zlínským starostou, Štěpánek z města odchází do své pražské továrny v Hostivaři a postupně ji vede k vzestupu. „*Zemřel v dubnu 1934 a jeho synové pak rostoucí podnik vedli až do znárodnění roku 1945.*“⁷⁴

6.2. Další menší zlíňští podnikatelé

Další pokusy založit ve Zlíně fungující továrnu zkusil malý podnikatel, perníkář Jan Čistín, výrobce marmelád. Jeho syn Arnošt se zapsal do paměti především výstavbou komína, který se tyčil v blízkosti náměstí a vyvolával pozornost a obdiv. Dalším malým podnikatelem byl Antonín Červinka, který si svoji továrnu založil v roce 1899.

Své vlastní podnikání s obuvi na Zarámí založili v roce 1906 také Baťovi bývalí zaměstnanci Ludvík Zapletal, Mořic Lehr a Leopold Batík. Mořic Lehr se však již v následujícím roce 1907 osamostatňuje a staví vlastní továrnu.

Také se zde nacházela firma bratří Kuchařových, která se pyšnila moderní výrobní budovou už před rokem 1911 a existovala až do 20. let. „*Už v 19. století provozovali koželužskou výrobu na Vodní ulici Martin a pak jeho syn Leopold Langerovi. Živnost pak roku 1912 převzala Leopoldova dcera Marie.*“⁷⁵ Podnikání však po roce 1921 skončilo velkými dluhy a odjezdem majitelů do Ameriky.

Zmínit můžeme také Juliuse Wassermanna, který v roce 1910 zakládá výrobu obuvi nebo Karla Meisela, velkoobchodníka, který ve stejném roce založil výrobu marmelád a zbohatl na prodeji sušených švestek.

---

⁷³ KOVAŘÍKOVÁ, Tereza, Pavel MAREK a Ivan PUŠ. *Starostové - vůdcové nebo služebníci?: role starosty v samosprávě na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína na přelomu 19. a 20. století.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, s. 161.

⁷⁴ POKLUDA, Zdeněk. *Zlín.* Praha: Paseka, 2008. Zmizelá Morava, s. 74.

⁷⁵ POKLUDA, Zdeněk. *Zlín.* Praha: Paseka, 2008. Zmizelá Morava, s. 75.

6.3. Karel Budišovský

Největším konkurentem Bati na domácím trhu, i na trhu americkém byly závody koncernu Karla Budišovského (někde také psán jako Carl Budischowsky), jeho továrny na obuv „BUSI“ a „Carl Budischowsky & Söhne“ (zkratka C. B. S.) v Třebíči, kde měl Baťa jednu ze svých poboček.

Konec konkurence nastává v roce 1931, kdy společnost „Carl Budischowsky & Söhne“ a „BUSI“ v Třebíči přebírá nově vzniklá akciová společnost Baťa a.s., tato akciovka vzniká 4. května 1931 z dosavadní firmy T. & A. Baťa, která do té doby byla dle dnešního obchodního zákoníku chápána jako fyzická osoba.

7. FILOSOFIE PODNIKÁNÍ

Filozofie Baťova podnikání spočívala ve „službě veřejnosti“, o kterou usiluje především možností přímého zájmu zaměstnanců na úspěchu. Tento systém nazývá „Příklad“ a spočívá v tom, že pokud něco dělá šéf, dělá to i dělník (například počítání výdělku za uplynulý týden). Cílem úspěchu tedy není pouze zvýšení výkonu, ale výchova k praktickému životu a hospodaření v zájmu podniku. Baťovi výtky se týkají především velkopřemyslu, který se dle jeho soudu nestará o výchovu, vzdělání ani duševní a hmotný životní standard dělníka.

Baťa měl nejen přijatelné ceny, ale také slogany, kterými nechal popsat vysokou ohradní zeď továrny. Nacházely se zde slogany jako „*Náš zákazník, náš pán*“, „*Vaše spokojenost, náš úspěch*“, „*odvaha, polovina úspěchu*“, „*nejlepší jakost, nejnižší ceny*“, „*co chceš, to můžeš*“, „*tvořivou prací k blahobytu všech*“, „*jsme jedna rodina, máme jeden cíl*“, „*lidem myšlení, strojům dřinu*“⁷⁶ a mnohé další. Všechny tyto rčení a propagační slogany, „*byly vydány v malé brožurce pod názvem 600 hesel Baťa*.“⁷⁷ Tomáš Baťa a jeho spolupracovník Dominik Čipera jsou ovšem autory pouze části těchto hesel, ostatní jsou převzaty z různých zdrojů.

Cílem dvou základních pilířů Baťovy úspěšné soustavy řízení firmy, byla snaha lépe uspokojit zákazníka, což není přínos podnikateli, ale zákazníkovi či celé společnosti, a také že snaha o vyšší produktivitu nese větší příjmy pracovníkům, nikoliv samotnému podnikateli.

Baťovi brzy došlo, že výchova kvalitního pracovníka je třeba začít dříve, než člověk nastoupí do továrny. Ne nadarmo se říká „ohýbej proutek, dokud je mladý“⁷⁸, dospělý člověk má již zafixované vlastní hodnoty a je potřeba vynaložit více práce na jeho disciplíně a samostatnost. Tehdejší školy nevychovávaly žáky tak, jak by si to Baťa představoval a poskytovaly velmi málo praktických informací. „*Pro formování budoucích pracovníků má Baťa od roku 1925 vlastní učňovskou školu. Jmenuje se Baťova škola práce a mládež do ní vstupuje ve čtrnácti letech*.“⁷⁹ Pro dívky, u nichž výchova probíhala jinak, byla škola otevřena v roce 1929.

Jednou z novinek, které Baťa ve svých závodech zavedl, byla účast na zisku, která zvyšuje výkon, za předpokladu zájmu a porozumění dělníků. Dělníkova existence tedy závisí na míře a správnosti jeho „služby veřejnosti“.

---

⁷⁶ ERDÉLY, Jenő. *Baťa - švec, který dobyl světa*. Praha: Dobrovský, 2013. Omega (Dobrovský), s. 23.

⁷⁷ VESELÝ, Vilém. *600 hesel Baťa*. Vydání: třetí. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2016.

⁷⁸ České rčení.

⁷⁹ ERDÉLY, Jenő. *Baťa - švec, který dobyl světa*. Praha: Dobrovský, 2013. Omega (Dobrovský), s. 43.

Ing. Hugo Vavrečka prohlásil, že *“zaměstnanec se učí nové pracovní morálce, nabývá sebedůvěry, dovede ocenit stejně vlastní jako cizí práci, neštítí se žádné práce a nevyhýbá se záměrně práci, učí se šetřit, nežádá o podpory, nemůže-li někdy najít práce, zkrátka: stává se cennějším občanem státu, lepším člověkem v sociálním smyslu.”*⁸⁰

Být tzv. Baťamanem se pojilo nejen s prací ve známém a prosperujícím podniku, ale také s hrdostí a vysokým sebevědomím. Během roku 1927 bylo propuštěno téměř 70 % dosavadních zaměstnanců (asi 5800) a nově našlo práci asi 8900 zaměstnanců. Výsledek této obměny zaměstnanců spočíval v tom, že na místo starších a již nevykonných pracovníků byli přijímáni mladí, nevyučení, ale fyzicky zdatnější, kteří lépe zvládali narůstající intenzitu a tempo práce.

Baťa se odmítá pouštět do „boje o moc“ mezi ním a odbory jak v pracovněprávních, tak mzdových otázkách zaměstnanců. Rudé odbory vyloučil z fungování podniku zcela bez výjimky, neboť dle jeho slov vnášely do spolupráce mezi podnikatelem a dělníky rušivý prvek. Až řekněme nepřátelské stanovisko zaujal vůči revolučnímu hnutí, kterou reprezentovala Komunistická strana Československa. Baťa ji označil za podniku i státu nepřátelskou stranu, neboť se nebála odhalit skutečné cíle a metody Baťova boje proti revolučním silám.

Čím tedy Baťa zaměstnance motivoval? U Bati se řídili zásadou *„já pán, ty pán“*, což můžeme chápat jako spolupodnikatelství, pokud tedy prosperuje podnik, prosperují také jeho zaměstnanci. Dále bylo potřeba zajistit, aby pracovníci mohli neustále kontrolovat informace o hospodaření firmy, které mohou sami ovlivnit.

Baťa ve svém podniku politickou propagandu netrpěl, oháněl se tím, že politika do podniku nepatří a nositele revolučních myšlenek vnímal jako své nepřátele.

Baťovu filosofii můžeme tedy shrnout do čtyř bodů. Zaprvé, výkon a výsledky práce jsou každému jednotlivému zaměstnanci měřeny. Zásadně neexistovala kolektivní odměna.⁸¹ Zadruhé, u firmy neexistovaly dary jako 13. plat nebo vánoční odměny. Každý si mzdu podle výsledků své práce uměl vypočítat a nemohl spoléhat na nějaké další příjmy. Zatřetí, pojmy korupce a protekce nebyly vůbec známy. Každý byl posuzován jen podle výkonu. Za čtvrté,

---

⁸⁰ PAVELČÍKOVÁ, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka. *Zlínsko od minulosti k současnosti*. Zlín, 1994, 13(1), 21-67.

⁸¹ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/3 Ved. činitelé fy, NAD č. 068, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 15, i. č. 21.

firma nikdy neutrpěla žádné škody. Pokud vznikla škoda, celou ji zaplatil příslušný zaměstnanec, který ji způsobil.

7.1. Organizace a plánování

Celý podnik byl postupně přeměněn na malá, samostatně fungující oddělení, která vynikala velkou hospodářskou samostatností. „*V čele každého oddělení je vedoucí, jehož způsob práce se podobá práci podnikatele. O zisk z provozu své dílny se dělí se svými zaměstnanci.*“⁸² Obchod mezi jednotlivými odděleními funguje stejně jako mezi cizími podniky.

V dostupných archivních materiálech není jediná zmínka či doklad o dlouhodobém plánování v Baťově firmě. Firma nikdy nevypracovala žádný organizační řád a její systém řízení tudíž nebyl nikdy publikován. „*Organizace podniku procházela tak rychlým vývojem a častými změnami, že vydávání organizačního řádu by zaostávalo za skutečným děním v podniku,*“⁸³ proto se před organizačními řády dávala přednost osobním instrukcím.

Absenci organizačních řádů lze vysvětlit také skutečností, že každý nově přijatý pracovník začínal na nejnižší možné funkci a posléze byl podle svých schopností zařazen do funkcí vyšších. V praxi to tedy vypadalo tak, že řídicí pracovník skvěle znal a ovládal práci svých podřízených. Pro účely pololetního plánování, které bylo základním a zřejmě jediným plánovacím obdobím firmy, vydávala účtárna seznam s čísly oddělení, nazývané tzv. „Předpoklady“, které byly členěny na týdny. Tyto pololetí se přizpůsobovaly prodejním sezónám jaro – léto a podzim – zima.

Na tyto Předpoklady navazovaly dále týdenní a denní plánování, které se zpřesňují na základě vývoje domácího prodeje a vývozu. Denní plány vypracovávali vedoucí jednotlivých oddělení. Pokud tento denní plán některé oddělení nesplnilo a poškodilo tím práci oddělení následujícího, bylo nutné zaplatit poškozené straně odškodné. Jednotliví pracovníci se tudíž stavěli k práci s velkým zájmem, už z toho důvodu, že i na jejich podílu na práci závisela výše výtěžku celého oddělení, popřípadě podíl na zisku.

7.2. Samospráva dílen

S ideou samosprávy a podílu na zisku přichází Tomáš Baťa v roce 1924. Závody byly rozčleněny do organicky souvisejících jednotek, které pracovaly nezávisle na sobě. Každý dělník si musí umět vypočítat výslednou mzdu. Organizace se tedy přesouvá z ústředí přímo na dílny a oddělení.

---

⁸² RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016, s. 37.

⁸³ RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016, s. 31.

Zavádění samosprávy do dílen má několik etap. V první etapě, časově vymezenou na první dva roky tudíž v letech 1924 – 1926, šlo především o zvýšení výkonu zaměstnanců a také o lepší hospodaření s materiálem i ostatními náklady. Samospráva dílen byla nástrojem k obohacení všech, včetně zaměstnanců. Po zavedení samosprávy se denní výkon dílny zvýšil z 800 párů až na 2000, cena výrobků naopak přibližně o 40 % klesla.

Ve druhé etapě, která započala rokem 1927, kdy „byla účast na zisku již omezena na mistra a některé dělníky, kteří na klíčových místech měli rozhodující vliv na kvalitu výrobků a tím i na výsledky hospodaření.“⁸⁴

Důležitým faktorem při počítání mzdy byl týdenní interval, ten měl od roku 1930 pouze 5 pracovních dnů (pondělí – pátek). Dodržování týdenního intervalu bylo velmi důležité, neboť pracovník je schopen udržet v paměti detaily pouze za předchozích 5 dní, pokud by toto vyúčtování probíhalo s větším odstupem, nikdo by si již neuvědomil souvislost mezi mzdou a svým výkonem.

Rozsah odpovědnosti ovšem nadále rostl s funkčním postavením ve firmě. Dělník se tedy nemohl srovnávat s mistrem, a ten se zase nemohl srovnávat například se správcem budovy. Vedoucí obdrželi větší pravomoc ve svých dílnách a odděleních, především ve věcech, na které měli bezprostřední a značný vliv.

Hlavní znaky samosprávy dílen můžeme shrnout do čtyř bodů. Za prvé, každé oddělení má jednu vedoucí osobnost, odpovědnou za práci, zisk a ztrátu oddělení. Za druhé, samostatný hospodářský účet zisku a ztráty je znám s týdenním veřejným vyúčtováním, za třetí, na zisku dílny se účastní mistři i řada dělníků. Za čtvrté, každé oddělení nese osobní odpovědnost za svou práci.

7.3. Účast na zisku a ztrátě

Výše mzdy, která se vyplácela v Baťových závodech, byla zhruba o třetinu vyšší, než v ostatním obuvnickém průmyslu a patřila tak k nejvyšším v republice.

System účastí na zisku navazuje na samosprávné dílny, jako systém organizace a řízení vnitropodnikových útvarů.

„Poskytování účasti na zisku nebyla zcela nová idea. Byla používána i v jiných podnicích tak, že zaměstnanci obdrželi „nějaké“ peníze po roční závěrce celého podniku provedené

---

⁸⁴ GARLÍK, Vratislav. *Baťovy závody: Organizace a řízení do roku 1939*. Praha: Svoboda, 1990, s. 27.

za zavřenými dveřmi.⁸⁵ Baťa ovšem stanovil zásady jako týdenní účtování, výpočty účasti samotnými účastníky, a aby se mohl každý zaměstnanec účastnit správy dílny.

Účastníky na zisku nebyli všichni zaměstnanci závodů, ale pouze vybraná část, mezi které se řadili mistři (+10 %) a předáci (+2 %) v dílnách a ostatní (+1 %), tedy ti, které vybral mistr s ohledem na jejich schopnosti, povahové vlastnosti a způsob života, později výběr těchto účastníků schvalovalo vedení podniku.

Pro studium, a především pochopení Baťova systému je důležité říct, že „zisk byl rozdělen na dva stejné díly; jeden k dobru podniku, druhý k dobru zaměstnanců, jejichž práce měla rozhodující vliv na výsledky dílny.“⁸⁶ Podíl na zisku se vyplácel každé dílně zvlášť bez ohledu na zisky a ztráty ostatních oddělení či celého podniku.

Zaměstnancům v úkolu byla celá mzda plus polovina jejich účasti na zisku vyplácena v hotovosti, druhou polovinu zisku jim závod ukládat na osobní konto, na kterém byl vyplácen také 10procentní úrok. Ostatním zaměstnancům, kteří pobírali hodinovou mzdu, byl celý obnos účasti připisován na jejich osobní konto, ze kterého mohli postupně vybírat, a taktéž bylo zúročeno 10 procenty ročně, mzda jim byla vyplácena v hotovosti. Mzda v Baťových závodech byla tedy dvousložková a skládala se z fixní (v maximální výši 500 korun týdně) a složené (formálně odlišná podle kategorií zaměstnanců a v její výši).

Účast na ztrátě měli správcové budov, členové ředitelství a také v rámci svého oddělení zaměstnanci s pevným platem. Tato soustava účasti byla pro podnik rozhodující.

Každou dílnu měl pod vedením kádr, který usiloval o snížení nákladů, odstraňování překážek a popoháněl ostatní v práci. Baťova soustava účasti na zisku není tedy účast na čistém zisku podniku, ale pouze odměna za úspory výrobních nákladů, za dosažení stanovených cílů v denních, týdenních a pololetních plánech a za účast v podnikatelské činnosti.

---

⁸⁵ RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016, s. 37.

⁸⁶ RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016, s. 38.

8. PRACOVNÍ ŘÁDY

Pracovní řád je vnitřní předpis závazný pro zaměstnavatele a všechny jeho zaměstnance. Vydává jej zaměstnavatel nebo orgán nadřízený zaměstnavateli. Pracovní řád podrobněji rozvádí zákonná ustanovení podle zvláštních podmínek na pracovištích zaměstnavatele, rozvádí práva a povinnosti zaměstnanců, obecně vyplívajících ze zákoníku práce i dalších pracovněprávních předpisů.⁸⁷

Pracovní řád musí být obecný a nemůže tedy ukládat povinnosti jednotlivým konkrétním zaměstnancům, ani nesmí ukládat nové povinnosti, stejně jako nesmí obsahovat úpravu mezd či platů.

Stát, obec, kraj, státní fond, příspěvková organizace a školská právnická osoba má povinnost vydat pracovní řád, kdežto ze strany zaměstnavatele je to pouze na jeho vlastním uvážení. Pokud však u zaměstnavatele působí odbory, vydání pracovního řádu či jakákoliv jeho změna je možná pouze s jejich souhlasem.

Hlavní zásadou Pracovní řád v Baťových závodech bylo vytyčit myšlenku spolupráce, ta podmiňuje dobrý výdělek a stálou zaměstnanost. Důkazy o dodržování pracovního řádu se mi bohužel dohledat nepodařilo. Soudit tedy můžeme z výpovědí a vzpomínek bývalých zaměstnanců, které oslovil František Hodáč při tvorbě své edice Tomáš Baťa: Život a práce hospodářského buditele.⁸⁸

Ať už se přikláníme na stranu, že byl Baťa vykořisťovatel a podrazy či vypočítavost mu nebyla cizí, či ho považujeme téměř za nadčlověka, který dal práci a střechu nad hlavou mnoha lidem, musíme si uvědomit, že vždy tu budou dvě strany mince. Podle výpovědí jeho zaměstnanců však můžeme říci, že Baťa byl v jejich očích ochotný, hodný člověk a vzpomínají na něj a práci v jeho závodech jen hezky, o čem se můžete přesvědčit v šesti úryvcích níže.

Dělník Brůna vzpomíná na Baťu jedině v dobrém a tvrdí, že všichni, kdož Baťu pomlouvali, mu křivdí. Někteří lidé, jež pana Brůna nechápali, nazývali ho Baťovým zaprodancem. „*Ano, jsem jím, ale nezasloužím si ani, abych Baťovi rozvázal z botů řemínky jeho.*“⁸⁹

---

⁸⁷ Volný přepis § 306 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

⁸⁸ HODÁČ, František, ed. *Tomáš Baťa: Život a práce hospodářského buditele*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. 526 s.

⁸⁹ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/3 Ved. činitelé fy, NAD č. 068, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 19, i. č. 31, fol. č. 235, 236.

Dalším vzpomínajícím byl Bohuš Fimbingr, který začal u Bati pracovat v roce 1903. Ve svých vzpomínkách říká: „*Pan šéf také nám někdy pomáhal.*“⁹⁰

A. Jambor vzpomíná na práci u Bati velmi kladně a díky této práci byl klidný a spokojený až do roku 1914, tedy do vypuknutí války, kdy byla výroba zastavena. Po vyjednání zakázky ve Vídni na tzv. bagančata „*jsme se dali do práce, pan šéf Tomáš Baťa naši práci čile sledoval, radil, pomáhal a povzbuzoval, sám pak objednal potřebné stroje, a tak jsme vyrobili 50 párů denně s velkými obtížemi a ztrátami*“⁹¹ ... Po zapracování se a zvýšení výroby se do závodů začali hrnout dělníci ze všech koutů. „*Tou dobou počaly mzdy stoupat a pan šéf sám, aniž o to byl požádán, přidával na mzdě všem dělníkům a zřízencům.*“⁹² Nikde jinde si dělníci nemohli takový obnos vydělat, Baťa tedy platil nejlépe.

Také vzpomínky pamětnice Aloisie Mlýnkové popisují dobu, kdy Antonín Baťa mladší odešel na vojnu, a celá firma zůstala v rukou Tomáše Bati staršího. Ten rok „*nastaly zlé časy, práce nešla na odbyt, peněz nebylo na materiál, nebylo kolikrát ani na výplaty, když nedocházely peníze za zboží odeslané.*“⁹³ ... Když byl pan Tomáš Baťa veselý, tak jsme jej rádi viděli, neboť k nám byl hodný. ... „*Pracovali jsme pilně. Ve dne jsme šili a večer kedrovali až do 10 hod. a ráno zase skoro nás to nutilo, jen aby nám výplaty zvyšovaly.*“⁹⁴

Také se objevila anonymní výpověď, ve které stálo, že v prvních letech dotyčný pracoval od 6 hodin ráno až do 7 hodin večer, tedy 12 hodin denně, jako pozitivum ovšem viděl snídani a svačinu po čtvrt hodině. Po nějaké době byla pracovní doba změněna a již se pracovalo pouze 10 hodin a to od 7 do 6 hodin večer.

V rozhluvě s panem O. Říhou se dozvídáme, že v dílnách bylo vždy veselo a stále se zde linul zpěv. Do zpěvu se zapojoval také sám Tomáš Baťa a jeho bratr Antonín, který se zpěv podněcoval. Zpívaly se lidové a všem známé písničky.

---

⁹⁰ Tamtéž, fol. č. 102.

⁹¹ Tamtéž, fol. č. 232.

⁹² Tamtéž, fol. č. 233.

⁹³ Tamtéž, fol. č. 45.

⁹⁴ Tamtéž, fol. č. 45.

8.1. Rozdíly mezi pracovními řády Zlínské fy T. & A. Baťa ve Zlíně z roku 1923 a Brněnské továrny na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar z roku 1927

Ke srovnání prvního řádu firmy T. & A. Baťa ve Zlíně z 15. ledna 1923 jsem se snažila dohledat pracovní řád jiné firmy ze stejného období, tedy z první československé republiky. Oba pracovní řády, jsou transliterovány v příloze.

Prvním viditelným, formálním rozdílem mezi srovnávanými řády byl už jejich formát a zpracování. Pracovní řád fy T. & A. Baťa ve Zlíně je dochovaný ve formě sešitu velikosti A5 bez jediného vpisu, a dnem jeho vydání je 15. leden 1923. Tento pracovní řád má 22 stran a obsahuje 13 kapitol, na rozdíl od něj má pracovní řád Brněnské továrny Bratří Gottliebovů & Brauchbar, který je na jednom velkém archu papíru o velikosti A2 a bylo do něj později vpisováno na stroji modrým inkoustem, můžeme říct, že byl jakýmsi vzorem s vynechanými místy, do kterého se postupně vyplňovaly řádky dle potřeby. Stejně jako Baťův pracovní řád má 13 kapitol a byl vystaven dne 6. dubna 1927.

8.1.1. Přijímání do práce

V obou těchto řádech jsou zaměstnanci nazýváni jako dělníci a jsou do práce přijímáni bez rozdílu věku a pohlaví a je povinen se prokázat příslušnou listinou.

V obou pracovních řádech je také určen minimální věk pro přijetí do práce, a to 14 let s tím, že vyhověly povinné školní docházce.

Firma T. & A. Baťa ve Zlíně na rozdíl od té brněnské přijímá učně do učení pouze na základě písemné učební smlouvy na dobu tří let.

Právo přijímání a propouštění má u Bati pouze majiteli závodu, aneb jeho zástupci, kdežto u brněnské továrny není tato kolonka vyplněna.

8.1.2. Zaměstnání dělnictva

V obou pracovních řádech je vyjmenováno, jakého zaměření jsou dělníci v dané firmě zaměstnání, u Bati to jsou obuvníci, koželuzi, dělníci zaučení na strojích, zámečníci, strojníci, stolaři, kopytáři, dřevodělníci, dělníci stavební, topiči a obsluhovači parních kotlů a strojů, volontěři a jiní řemeslníci. Dále dělníci a dělnice pomocné, učni atd., u Brněnské továrny to jsou řemeslníci, tj. zámečníci, stolaři atd. zaučení dělníci tj. paliči, polévači atd. a pomocní dělníci a dělnice.

V obou pracovních řádech je řečeno, že je možno každého dělníka přeřadit k jiné práci, která je přiměřená jeho schopnosti a tělesné síle.

Na mladistvé dělníky je pohlíženo s ohledem na jejich věk. V obou řádech je psáno, že pokud nemá dělník plných 16 let, zaměstnávají se pouze při lehčích, jich tělesným silám přiměřených pracích, které nejsou na újmu jejich zdraví a nepřekážejí tělesnému jejich vývoji.

Se ženami je to obdobné, Baťa má v řádu uvedeno, že lehčí práce vykonávají pouze ženy do 18 let, kdežto Brněnská továrna je věkem neomezuje.

V obou řádech je uvedeno, že šestinedělky, tedy ženy po porodu lze do práce přijmout až po uplynutí 6 týdnů a také, že mladiství a ženy mají zakázáno pracovat od 10 hod. večer do 5 hod. ráno.

8.1.3. Školní vyučování mladistvých dělníků

V obou pracovních řádech je řečeno, že učni, kteří dosud nevychořili s prospěchem živnostenskou pokračovací aneb jinou rovnocennou školu, dává se volný čas v míře, dle příslušného učebního rozvrhu předepsané, aby choditi mohli do živnostenských pokračovacích, jakož i do odborných škol pokračovacích, dokud nedosáhnou učebního cíle a budou k tomu přídržováni.

V Baťově pracovním řádu je řečeno, že dohled nad pravidelnou školní docházkou má správa závodu, ve druhém pracovním řádu není dozorčí uveden.

Dále je v obou řádech uvedeno, že pomocným dělníkům do 18 let se dává určený čas, aby mohli navštěvovat živnostenské pokračovací nebo jinou odbornou pokračovací školu. Pokud není pro dívky živnostenských pokračovacích škol, platí ustanovení také pro školy ručních prací a škol hospodyňských.

8.1.4. Pracovní dny a doba

V pracovním řádu fy Baťa je uvedeno, že pracovními dny jsou pouze všední dny v týdnu a podle potřeby také dny sváteční, na rozdíl od druhého, řádu Brněnské továrny, kde je konstatováno, že se pracuje všechny dny v týdnu.

Pracovní doba se v těchto dvou pracovních řádech liší. U fy Baťa se pracuje od 7 do 12 hodiny a poté od 14 do 17 hodiny. Pokud je provoz více směnný, pracuje první směna od 6 – 14 hodin, druhá od 14 – 22 hodin a třetí směna od 22 – 6 hodin.

U Brněnské továrny se pracuje od 7:30 do 12 a poté od 1 do 5 hodin, v sobotu od 7:30 do 1 hodiny, Pokud je provoz více směnný, pracovní doba je stejná jako u Bati.

Oba pracovní řády nařizují zaměstnancům chodit do práce včas a předčasné opuštění pracovního místa bez předchozího dovolení není dovoleno. Délka denní pracovní doby činí 8 hodin.

Práce přes čas či náhlé zkrácení pracovní doby je v obou pracovních řádech povolena pouze po oznámení příslušnému úřadu a vývěsem v pracovnách. Práce přes čas se vyplácí zvlášť, mimo týdenní mzdu. Nutnost oznámení s předstihem neplatí pro opravné a jiné nutné práce, které by mohli ohrožovat zdraví zaměstnanců a veřejný zájem.

U Bati se o velkých svátcích jako jsou Hod Boží vánoční, velikonoční a svatodušní, Nový rok, 1. květen a národní svátky nepracuje vůbec, v Brněnské továrně se nepracuje pouze na Nový rok, 1. květen a 28. říjen, o vánocích, velikonocích a svátcích svatodušních, na Štědrý den a 31. prosince pracuje první směna do 13 hodin, druhá směna na Štědrý den pracuje do 2 hodin a 31. prosince do 6 hodin.

V neděli byly dovoleny pouze určité činnosti a to úklidové práce, kterými je podmíněn chod závodů a nemohou být vykonány za běžného provozu, dále to je dohled nad závodem, neodkladné práce prováděny z bezpečnostních důvodů a jednou do roka inventura. Tyto práce jsou zaznamenány do zvláštního seznamu, kde jsou uvedeni také zúčastnění zaměstnanci, doba jejich zaměstnání a vykonaná práce. Po těchto nedělních pracích je v obou pracovních řádech ustanoven 32 hodinový klid ihned po ukončení práce nebo v průběhu pracovního týdne.

8.1.5. Súčtování a výplata mzdy

V obou pracovních řádech je předem smloueno, jakou mzdu bude zaměstnanec pobírat (hodinová/úkolová), pokud by měla nastat nějaká změna, vše musí být dělníkům oznámeno předem.

U Bati začíná výplatní období v pondělí a končí v sobotu, vyplácení mzdy poté probíhá ve středu od 16 hodiny. U Brněnské továrny začíná výplatní období pondělkem a končí nedělí, mzda se vyplácí v pátek po skončení pracovní doby. V obou pracovních řádech je uvedeno, že ze mzdy se strhává příspěvek na nemocenské pojištění, pokuty a peněžité zálohy v hotových penězích. U Bati se ze mzdy dále strhává nájemné z bytu, hodnoty za poskytnutý materiál k práci a nástroje dle předchozího dohodnutí, a hodnoty poskytnuté stravováním.

V obou případech obdrží propuštění dělníci své listiny, které museli předložit při přijímání do práce a také mzdu za odpracované dny. Pokud je ve vyplacené mzdě chyba ve výpočtu, je

potřeba to oznámit ihned u Bati tolerují jeden až dva dny po vyplacení, u Brněnské továrny pouze hodinu. Pozdější reklamace nejsou uznány.

V pracovním řádu fy Baťa je také uvedeno, že zaměstnanci, kteří jsou v závodech zaměstnání do 14 dní od nástupu, mají nárok pouze nejvýše na týdenní mzdu. Dále jsou zde pravidla pro vyplacení mzdy nemocným, které v řádu Brněnské továrny úplně chybí.

8.1.6. Práva a povinnosti dozorců

V obou pracovních řádech je uvedeno, že představení a mistři mají svěřené dělníky poučovat o správně vykonané práci a dodržování pracovního řádu a za špatně odvedenou práci mají své zaměstnance pokárat. V pracovním řádu fy Baťa je také uvedeno, že mistři mohou dělníky za špatně odvedenou práci pokutovat či žádat odškodné.

V obou řádech je také uvedeno, že mistři se musí ke svým podřízeným chovat slušně a vyhnout se přím a nadávkám. Úplatky, či jakékoliv přijímání dáreků je nemyslitelné a považuje se za přestupek.

Stížnosti u fy Baťa jsou podány nejprve mistrovi a nadmistrovi, při nevyřízení jsou podány na ředitelství nebo majiteli závodů, v Brněnské továrně se stížnosti podávají správě závodu.

8.1.7. Pojištění nemocenské a úrazové

V pracovním řádu fy Bati je uvedeno, že všichni dělníci musí přistoupit k okresní nemocenské pokladně ve Zlíně, přihlášení a odhlášení provádí správa závodu, u Brněnské továrny se dělníci hlásí k okresní sociální pojišťovně, kdo je však přihlašuje a odhlašuje, není uvedeno.

V obou případech jsou všichni zaměstnanci pojištěni u úrazové pojišťovny dělnické pro Moravu a Slezsko v Brně.

8.1.8. Zacházení s nástroji a ručení zaměstnanců

V obou pracovních řádech je uvedeno, že zaměstnanci mají zodpovědnost za jim svěřené nástroje potřebné k vykonávání jejich práce, včetně jejich čistoty a dobrého stavu. Každé poškození je třeba nahlásit mistrovi. Baťa má ve svém řádu také uvedeno, že ztracené a zlomyslně poškozené nástroje má dělník povinnost uhradit.

Dále je v obou řádech uvedeno, že všichni zaměstnanci musí dodržovat nařízení na ochranu proti úrazům a nebezpečí při výrobě.

V pracovním řádu fy Baťa je také rozepsané, za co dalšího dělník ručí a odpovídá, a že po ukončení práce musí dát své místo do původní podoby, v jakém se nacházelo před začátkem pracovní doby.

8.1.9. Všeobecná pravidla o chování

V pracovním řádu fy Baťa je tato kapitola celkem rozsáhlou částí, kdežto v pracovním řádu Brněnské továrny nalezneme v této kapitole pouze několik řádků.

V obou pracovních řádech je na prvních řádcích řečeno, že se všichni zaměstnanci mají chovat řádně a slušně, bez hádek a pří a mají povinnost plnit nařízení svých nadřízených. Dále je zde řečeno, že alkohol (lihoviny a kořalka) se do závodů nesmí přinášet, natož požívat.

V pracovním řádu fy Baťa je také uveden zákaz kouření v celém objektu závodu a tento přestupek může vést až k výpovědi. Mluví se zde také o pracovní době, o dodržování bezpečnostních opatření, o mlčenlivosti zaměstnanců, o pracovních oděvech, o prohlídce při odchodu z práce, o fyzickém obtěžování zaměstnanců mezi sebou a dalších.

8.1.10. Pořádková opatření a tresty

V obou pracovních řádech je uvedeno, že přestupky se trestají třemi způsoby, a to důtkou, peněžní pokutou až do výše poloviny denní mzdy v jednom týdnu nebo výpovědí.

Dále je v obou řádech uvedeno, že všechny peněžité pokuty jsou zapisovány do zvláštního seznamu, do kterého je možno nahlížet zaměstnancům i příslušným úřadům a v obou případech vybrané peníze putují do závodního fondu.

U fy Baťa má právo ukládat pokuty majitel závodu a jeho zástupci v jednotlivých dílnách. V Brněnské továrně má toto právo pouze správa závodu.

8.1.11. Zrušení pracovního poměru

U fy Baťa byla u dělníků s hodinovou mzdou týdenní výpovědní lhůta, u dělníků v úkolu bylo potřeba nejprve dodělat smlouvanou práci, předčasná výpověď byla možná pouze v závažných případech, viz pracovní řád v celém znění níže. V Brněnské továrně výpovědní lhůta nebyla.

V obou pracovních řádech je možnost zrušení pracovního poměru ze strany zaměstnavatele i ze strany zaměstnance.

V obou pracovních řádech je psáno, že ze strany zaměstnavatele mohla být pracovní smlouva zrušena z důvodů jako je oklamání zaměstnavatele dělníkem při uzavření smlouvy, dělník není z jakéhokoliv důvodu schopný vykonávat sjednanou práci, stane se z něj opilec, začne

v závodu krást či se jinak proviní, vyradí obchodní a výrobní tajemství, uráží či tělesně napadá majitele či jiné zaměstnance nebo je vězněn déle než 14 dnů.

Také je v obou řádech psáno, že ze strany zaměstnance mohla být smlouva zrušena z několika důvodů a to, že dělník nemůže v práci ze zdravotních důvodů pokračovat, majitel ho urazí na cti nebo s ním jedná nepřiměřeně, živnostník zadržuje dělníkovi mzdu, kterou má za vykonanou práci obdržet či jinak porušuje podmínky smlouvy.

8.1.12. Předčasné propuštění a výstup z práce

V obou pracovních řádech je řečeno, že pracovní poměr sám zaniká, pokud zanikne živnost nebo zemře zaměstnaný dělník.

K předčasnému propuštění může v obou řádech dojít dobrovolným zanecháním živnosti, vinou majitele či předčasným zrušením pracovní smlouvy z jakéhokoliv důvodu ze strany majitele a majitel je v tomto případě povinen dělníkovi vyplatit náhradu škody za výpovědní lhůtu. Pokud však pracovní poměr předčasně ukončí zaměstnanec, majitel na něm může vyžadovat náhradu za způsobené škody.

8.1.13. Znalost pracovního řádu

Tyto kapitoly se ve srovnávaných řádech liší.

V Baťově pracovním řádu je kapitola opět o něco rozsáhlejší a je v ní uvedeno, že každý dělník, který je do závodů přijat je povinen řídit se vyvěšeným pracovním řádem a svým podpisem potvrzuje znalost a souhlas se všemi jeho body.

V obou řádech je uvedeno, že pracovní řád nahrazuje pracovní smlouvu, platí stejně pro dělníky jako pro mistry a jiné zaměstnance závodu a její platnost je ode dne úředního schválení a vyvěšení na jasně daných místech v pracovnách.

Každá změna pracovního řádu, ať už toho Baťovského nebo toho Brněnského musí být nahlášena a schválena živnostenským úřadem.

9. ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se snažila shrnout hospodářské a sociální dějiny od konce 19. století do poloviny 20. století, tedy především během života a působení Tomáše Bati ve Zlíně i na území českých zemích (za Rakouska–Uherska, Československé republiky, Česko – Slovenské republiky, Protektorátu Čechy a Moravy, obnovené Československé republiky, Československé socialistické republiky, Československé federativní republiky, České a Slovenské federativní republiky a České republiky) tedy až do současnosti.

Nešlo opomenout ani město Zlín, které by bylo bez Bati zřejmě malou, bezvýznamnou vesnicí na východě Moravy. V kapitole, která je Zlínu věnovaná, jsem se snažila popsat jeho vývoj v průběhu let od habsburské monarchie až do nedávné minulosti.

Obsáhleji, hned v několika kapitolách, jsem se poté věnovala Tomáši Baťovi staršímu, spoluzakladateli a hlavnímu představiteli světoznámé firmy Baťa. Informace jsem nezjišťovala pouze o jeho osobě, ale také o jeho podnikání a filosofii, ale také podniku samotném a snažila jsem se zde shrnout Baťovy nelehké začátky a neúspěchy až do vybudování prosperujících závodů, které posléze vyvážely své výrobky do celého světa. Tyto kapitoly bych nazvala pilířem celé mé bakalářské práce.

Poslední částí této bakalářské práce je kapitola o pracovních řádech a jejich srovnání pracovních řádů firmy T. & A. Baťa ve Zlíně z 15. ledna 1923 a Brněnské továrny na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar z 6. dubna 1927.

Nejen tyto dva výše zmíněné pracovní řády vycházely z platné legislativy, z novely živnostenského řádu z 5. února 1907 č. 26/1907 ř. z.⁹⁵ Výraznější odchylky odpovídající charakteru závodu, pro který byl pracovní řád vydán, byly viditelné pouze v kapitole č. 2 s názvem Zaměstnání dělnictva, kde byly vyjmenovány jednotlivé profese zaměstnaných dělníků. Ostatní kapitoly si byly velmi podobné, někdy až doslovné a na podnikatelském záměru majitele, ani druhu zboží, které továrna produkovala, již nijak zvlášť nezáleželo.

---

⁹⁵ ŠAMOŘIL, Karel. Aktuální otázky kolektivních smluv ve světle legislativy předmnichovské republiky. Právní rádce. Praha: Economia a.s., 1997, roč. 5, č. 8, s. 51. ISSN 1210-4817. DOI: ISSN 1210-4817.

10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

10.1. Archivní zdroje

- ČMKOS, fond Kolektivní smlouvy a mzdová ujednání 1865 - 1959
- MZA, Správa lesů firmy Baťa, a. s., Zlín (1913 – 1953)
- MZA, kniha narozených v římskokatolické církvi 1857 – 1879; Zlín
- SOkA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín (1894 – 1948)
- SOkA Zlín, Závodní pokladny firmy T. a A. Baťa Zlín (1904 – 1919)

10.2. Knihy

- BAŤA, Tomáš. Úvahy a projevy. 3. Praha: Institut řízení, 1990.
- BIERMANN Benno. Die soziale Struktur der Unternehmerschaft. Herkunft und Ausbildung der Unternehmer in Nordrhein – Westfalen. Stuttgart 1971.
- ČERNÝ, Miroslav. *Pod zlínským rynkem: cesty do minulosti Zlína*. Zlín: Statutární město Zlín, 2007.
- ERDÉLY, Jenő. *Baťa - švec, který dobyl světa*. Praha: Dobrovský, 2013. Omega (Dobrovský).
- GARLÍK, Vratislav. *Baťovy závody: Organizace a řízení do roku 1939*. Praha: Svoboda, 1990.
- JANOŠTÍKOVÁ, Běla. *Průmysl: příběhy z historie*. Praha: B. Janoštková, 2011.
- KOLUMBER, David. *Spory o Baťův odkaz*. Ostrava: Key Publishing, 2016. Monografie (Key Publishing: European Society for History of Law).
- KOVAŘÍKOVÁ, Tereza, Pavel MAREK a Ivan PUŠ. *Starostové - vůdcové nebo služebníci?: role starosty v samosprávě na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016.
- KŘEČEK, Stanislav, CULÍK KONČITÍKOVÁ, Gabriela, Jan HERMAN a Zdeněk POKLUDA, ed. *Má dáti - dal: účtoval jsem u Baťů*. Zlín: Nadace Tomáše Bati ve spolupráci s Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně, 2015.
- KUDZBEL, Marek. *Baťa: hospodářsky zázrak*. Marianka: Marada Capital Services, 2001.
- MYŠKA, Milan. *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-612-8.
- POKLUDA, Zdeněk. *Baťa v kostce*. Zlín: Kniha Zlín, 2013. WALT.
- POKLUDA, Zdeněk. *Baťův Zlín: budování průmyslového a zahradního města (1906-1943) = Bata's Zlin : building an industrial and garden city (1906-1943)*. Zlín: Esprint Zlín ve spolupráci s Nadací Tomáše Bati, 2011.
- POKLUDA, Zdeněk. *Člověk a práce: z ekonomických principů a vizí Tomáše Bati = Man and work : the vision and principles of economics of Tomáš Baťa*. 2. vyd. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2015.

- POKLUDA, Zdeněk. *Zlín*. Praha: Paseka, 2008. Zmizelá Morava.
- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009.
- ROUŠAR, Přemysl. *Dějiny národního podniku Svit*. Praha: Práce, 1967. Knižnice Kroniky práce a bojů.
- RYBKA, Zdeněk. *Základní zásady Baťova systému řízení*. Čtvrté vydání. Zlín: Fosfa, 2016.
- SEKANINA, Milan. *Kdy nám bylo nejhůře?: hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin.
- ŠTEJDÍŘ, Milan. *Svit, oborový podnik Gottwaldov*. Gottwaldov: Svit Gottwaldov, 1984.
- ŠTOVÍČEK, Ivan, ed. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti: příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. - 20. století pro potřeby historiografie*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 2002.
- VESELÝ, Vilém. *600 hesel Baťa*. Vydání: třetí. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2016.

10.3. Edice

- HODÁČ, František, ed. *Tomáš Baťa: Život a práce hospodářského buditele*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. 526 s.
- ČAPKA, František a Radek SLABOTINSKÝ, ed. *K problematice dějin průmyslu, techniky a exaktních věd v českých zemích a na Slovensku v 19. a 20. století: About the history of industry, technology and exact sciences in the Czech lands and Slovakia in the 19th and 20th centuries*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2017. Acta Musei technici Brunensis.
- RUCKÁ, Galina a Hana SÝKOROVÁ, ed. *Vývoj obchodu na Moravě od počátků do roku 1945*. Hodonín: Moravský zemský archiv v Brně - Státní okresní archiv Hodonín, 2012.

10.4. Periodika

10.4.1. Čtrnáctidenní

- *Obuvník: Orgán svazu československých dělníků obuvnických v Rakousku*. Praha, 1908, X. (XV.)(9).
- *Obuvník: Orgán svazu československých dělníků obuvnických v Rakousku*. Praha, 1918, XX. (XXV.)(5).

10.4.2. Roční

- *Zlínsko od minulosti k současnosti*. Zlín: Státní okresní archiv ve Zlíně.

16.4.2.1. Články

- PAVELČÍKOVÁ, Nina. Ředitel Bařových závodů Hugo Vavrečka. *Zlínsko od minulosti k současnosti*. Zlín, 1994, **13**(1), 21-67.

10.5. Atlasy

- KOLEKTIV. *Zlín: Historický atlas měst České republiky*. Zlín: Historický ústav AV ČR, 2015.

10.6. Internet

10.6.1.5. 3. 2018

- CYGNUS. ESTRÁNKY. Bařův systém: batismus. *Zlin.estranky: batuv-system* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-03-05]. Dostupné z: http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batuv-system--batismus-/pracovni-rad-zamestnancu_pomery-v-batove-tovarne.html

10.6.2.3. 4. 2018

- CYGNUS. ESTRÁNKY. Bařovy závody: vznik a vývoj továrny na obuv z pohledu architekta. *Zlin.estranky: batovy-zavody* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-03]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batovy-zavody/vznik-a-vyvoj-tovarny-na-obuv-z-pohledu-architekta-1-2.html>
- CYGNUS. ESTRÁNKY. Bařovy závody: stavební etapy firmy Bařa a Svit. *Zlin.estranky: batovy-zavody* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-03]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batovy-zavody/stavebni-etapy-firmy-bata-a-svit.html>

10.6.3.10. 4. 2018

- Bezplatná právní poradna. *Bezplatnapravni poradna* [online]. 2011, 21. 11. 2011 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://www.bezplatnapravni poradna.cz/online-zdarma/ruzne/pravnicko-slovník/8887-pracovni-rad-definice-vysvetleni-co-je-to-pracovni-rad.html>
- CYGNUS. ESTRÁNKY. Svit národní podnik o.p. vřj a.s.: historie n.p. Svit část. 1. *Zlin.estranky: svit--narodni-podnik--o.p.--vhj--a.s.* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/svit--narodni-podnik--o.p.--vhj--a.s.-/historie-n.p.-svit---cast.-1---pred-vaľkou.html>
- CYGNUS. ESTRÁNKY. Bařovy závody: Příspěvek k dějinám Bařa a.s. ve Zlíně 1894 - 1945. *Zlin.estranky: batovy-zavody* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batovy-zavody/prispevek-k-dejinam-bata--a-s-ve-zline-1894---1945.html>

10.6.4.15. 4. 2018

- CYGNUS.ESTRÁNKY. Baťuv systém - batismus: Baťova soustava řízení - minulost či budoucnost. *Zlin.estranky: batuv-system--batismus* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batuv-system--batismus-/batova-soustava-rizeni---minulost-ci-budoucnost.html>
- CYGNUS.ESTRÁNKY. Baťuv systém - batismus: Baťovské formy organizace práce a odměňování. *Zlin.estranky: batuv-system--batismus* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batuv-system--batismus-/batovske-formy-organizace-prace-a-odmenovani.html>
- CYGNUS.ESTRÁNKY. Baťuv systém - batismus: batismus - pracovní filosofie i dílo sociální. *Zlin.estranky: batuv-system--batismus* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batuv-system--batismus-/batismus---pracovni-filosofie-i-dilo-socialni.html>
- CYGNUS.ESTRÁNKY. Baťuv systém - batismus: Baťova soustava řízení - minulost či budoucnost. *Zlin.estranky: batuv-system--batismus* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batuv-system--batismus-/batova-soustava-rizeni---nimulost-ci-budoucnost_-2-2.html
- CYGNUS.ESTRÁNKY. Tomáš Baťa - Jan Antonín Baťa: osobnost Tomáše Bati. *Zlin.estranky: tomas-bata--jan-antonin-bata* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/tomas-bata--jan-antonin-bata/osobnost-tomase-bati-.html>
- CYGNUS.ESTRÁNKY. Baťuv systém - batismus: tradice a současnost. *Zlin.estranky: batuv-system--batismus* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batuv-system--batismus-/tradice-a-soucasnost.html>

10.6.5.16. 4. 2018

- HAJNÝ, Pavel. *BataStory* [online]. 2005 - 2011. 2011 [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://batastory.net/cs/>
- MAGISTRÁT MĚSTA ZLÍNA. Zlín: uložení kroniky. *Zlín: ulozeni-kroniky* [online]. 2018, 2018 [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://www.zlin.eu/ulozeni-kroniky-cl-73.html>
- MAGISTRÁT MĚSTA ZLÍNA. Zlín: o historii zlínské kroniky. *Zlín: o-historii-zlinske-kroniky* [online]. 2018, 2018 [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://www.zlin.eu/o-historii-zlinske-kroniky-cl-71.html>
- MAGISTRÁT MĚSTA ZLÍNA. Zlín: evropské dědictví. *Zlín: evropske-dedictvi* [online]. 2018, 2018 [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <http://www.zlin.eu/evropske-dedictvi-cl-80.html>

10.6.6.21. 6. 2018

- 155/1921 Sb. *Zákon, kterým se mění ustanovení §u 1154 b) obč. zákoníka*. 1. 4. 1921. Praha: 1921 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyv6mjpguwta>
- 227/1859 Ř.z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský*. 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsq4xhazrygiwta>
- 460/1921 Sb. *Narizení vlády o nové úpravě celních sazeb pro československé celní území*. 19. 12. 1921. Praha: 1921 [cit. 2018-06-21] Link: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyv6nbwga>
- 946/1811 Sb. *OBEČNÝ ZÁKONÍK OBČANSKÝ*. 1. 6. 1811. Praha: 1811 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygeyv6ojugyxhazrge2tgljrgq>

10.6.7.23. 7. 2018

- MALÁ, Martina; LIBIGER, Milan. Pětadvacet let od návratu ke Zlínu: Gottwaldov místní nikdy nepřijali. *iDNES.cz* [online]. 2015 [cit. 2015-07-23]. Dostupné z: https://zlin.idnes.cz/vyroci-zmena-nazvu-mesta-gottwaldov-zpet-na-zlin-f7e-/zlin-zpravy.aspx?c=A150103_2128082_zlin-zpravy_ras
- Martin Novák. Před 60 lety zmizel Zlín z mapy. Zrodil se Gottwaldov. *Zpravy.aktualne.cz: domaci* [online]. 2009, 1. 1. 2009 [cit. 2018-07-23]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/pred-60-lety-zmizel-zlin-z-mapy-zrodil-se-gottwaldov/r~i:article:626076/?redirected=1532347816>

10.6.8.24. 7. 2018

- 37/1918 Sb. *Zákon o prozatímní ústavě*. 13. 11. 1918. Praha: 1918 [cit. 2018-07-24] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4f6mzxufuyq>
- 121/1920 Sb. *ZÁKON, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky*. 29. 2. 1920 Praha: 1918 [cit. 2018-07-24] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mjsgewta>

10.6.9.1. 8. 2018

- 91/1918 Sb. *ZÁKON o 8hodinné době pracovní*. Z usnesení Národního shromáždění se nařizuje: *Délka pracovní doby*. 19. prosince 1918 Praha: 1918 [cit. 2018-08-01] Link: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4f6ojrfzygmnrnga>

11. PŘÍLOHY

11.1. Ediční poznámka

Předložené pracovní řády jsou normou pro závody fy T. & A. Baťa ve Zlíně z 15. ledna 1923⁹⁶ a Brněnskou továrnu na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar z 6. dubna 1927.⁹⁷

Tyto pracovní řády mají ukázat pracovní podmínky, které byly od druhé poloviny 20. let v těchto institucích dodržovány. Pořadí zápisů v příloze mé bakalářské práce je chronologicky uspořádáno a plně odpovídá znění pracovních řádů. V rámci poznámkového aparátu je zachováno původní číslování jednotlivých stran.

Text obou pracovních řádů je psán česky a celé znění je přepsáno formou transkripce. Při přepisu obou textů bylo využito zásad a edičních pravidel sestavených Ivanem Šťovíčkem.⁹⁸ Zkratky v obou textech nebyly rozvedeny. Obrázky na konci přílohy nebyly součástí fondu.

---

⁹⁶ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně.

⁹⁷ Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů, archivní pomůcka č. 4, NAD č. 1, Dílčí list č. 2, fond: Kolektivní smlouvy a mzdová ujednání 1865 – 1959, karton č. 32, fascikl č. 244.

⁹⁸ ŠŤOVÍČEK, Ivan, ed. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti: příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.-20. století pro potřeby historiografie*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 2002.

11.2. Pracovní řád pro závody fy T. & A. Baťa ve Zlíně z 15. ledna 1923⁹⁹

1. „Přijetí do práce

Každý dělník bez rozdílu věku a pohlaví jest před přijmutím do práce povinen předložit listinu, kterou by svoji osobnost, staří a příslušnost prokázal. Listinu může majitel živnosti, aneb jeho zástupce vzít v uschování, potvrdiv dělníkovi příjem stvrzenkou. Při výstupu z práce vydá se listina dělníkovi proti stvrzence zpět.

Děti, pokud jim není plných 14 let a nevyhověly povinné návštěvě školní, se do práce nepřijímají.

Právo, dělníky přijímati, aneb propouštěti přísluší pouze majiteli závodu, aneb jeho zástupci.

Učni přijímají se do učení pouze na základě písemné učební smlouvy na dobu tří let.

2. Zaměstnání dělnictva

V závodě zaměstnávají se obuvníci, koželuzi, dělníci zaučení na strojích, zámečníci, strojníci, stolaři, kopytáři, dřevodělníci, dělníci stavební, topiči a obsluhovači parních kotlů a strojů, volontéři a jiní řemeslníci. Dále dělníci a dělnice pomocné, učni atd.

Zařazení v jednu z těchto kategorií dělnictva nezprošťuje dotyčného dělníka závazku, když toho třeba, jinou jeho schopností a tělesné síle přiměřenou¹⁰⁰ „práci konati, při čemž ovšem podmínky smlouvy námezdní musí býti dodrženy. Mladiství dělníci, totiž oni, jímž není plných 16 let, ženské do 18 let stáří zaměstnávají se pouze při lehčích, jich tělesným silám přiměřených pracích, které nejsou na újmu jejich zdraví a nepřekázejí tělesnému jejich vývoji a to osoby mužské při lehčích pracích řemeslných a pomocných a osoby ženské při lehčích pracích pomocných a dle potřeby při pracích na strojích.

Šestinedělky lze ku pravidelné práci závodní připustiti teprve po uplynutí šesti neděl po slehnutí.

Ženy a mladiství dělníci nevykonávají práci noční, tj. v době od 22 hodiny do 5 hodiny ranní.

3. Školní vyučování mladých dělníků

Učňům, kteří dosud nevychořili s prospěchem živnostenskou pokračovací aneb jinou rovnocennou školu, dává se volný čas v míře, dle příslušného učebního rozvrhu předepsané, aby choditi mohli do živnostenských pokračovacích, jakož i do odborných škol pokračovacích, až by dosáhli učebního cíle a budou k tomu přidržováni.

Dohled na pravidelné chození do školy má správa závodu.

---

⁹⁹ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně.

¹⁰⁰ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 3.

Pomocným dělníkům až do plných 18 let dává se stanovami, aneb učebním rozvrhem příslušné¹⁰¹ „školy určený čas, aby mohli choditi do všeobecné, živnostenských pokračovacích, jakož i odborných pokračovacích škol. Pokud pro ženské živnostenských pokračovacích škol není, platí ustanovení tohoto odstavce též ohledně zřízených škol pro ruční práce a škol hospodyňských.

4. Pracovní dny, pracovní doba a přestávky v práci

Pracovními dny jsou všechny všední dny v týdnu a dle potřeby i dny sváteční, tj. obyčejné kalendářní svátky.

Denní pracovní doba jest všeobecně stanovena. Od 7. do 12. hodiny a od 14. do 17. hodiny a dvouhodinovou přestávku polední od 12. – 14. hodiny. Pracovní dobu možno i jinak rozdělit, ale nesmí tato přesahovati během jednoho týdne 48 hodin.

Topiči, strojníci a zaměstnanci v elektrárně pracují ve dvou, případě třech 8 hodinových směnách. Pracují-li ve třech směnách, trvá první od 6. – 14. druhá od 14. – 22. a třetí od 22. – 6. hodiny. Práce ve dvou směnách 8 hod. zařídí se dle potřeby závodu. Potřebné přestávky k oddechu vyplývají těmto zaměstnancům z chodu práce samé. Týdenní vystřídání tří 8 hod. směn děje se 16. hod. směnami přechodnými. Zaměstnancům poskytuje se jednou týdně nerušená přestávka aspoň 32 h., která v odděleních, v nichž výroba¹⁰² „může se přerušiti technicky bez obtíží, připadá zpravidla na neděli.

Práce žen končí v sobotu o 14. hodině.

Každý dělník jest povinen započítati práci přesně, jakmile bylo dáno znamení (houkáním, zvoněním apod.) a nevzpírati se takové kontrole doby pracovní jaká jest, anebo se ustanoví. Po znamení, kdy práce započíná a končí, jsou směrodatné hodiny tovární.

Dělníkům, kteří přijdou po zahájení práce, se strhne za každých opožděných započatých 10 min. 1/6 hodinové základní mzdy.

Předčasně opustiti práci, aneb nedostaviti se do práce, není dovoleno bez předchozího dovolení příslušného představeného, nebo bez vážných příčin dostatečně ospravedlňujících a dodatečně představenému oznámených.

Opouštěti závod v době pracovní jest dovoleno jen po předběžném dovolení příslušného představeného.

Práce přes čas, přesahující o hodinu denní, aneb 48 hodinovou týdenní dobu pracovní, může býti jen s úředním svolením vykonávána, jež oznámí se vývěsem v pracovnách. Prodloužení toto smí obnášeti

---

¹⁰¹ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 4.

¹⁰² Tamtéž, s. 5.

nejvýš 2. hodiny denně, neb 12 hodin týdně přes normální dobu pracovní. Úhrnem nesmí práce přes čas přesahovati 20 týdnů, aneb 240 hodin v roce.¹⁰³

„Omezení toto neplatí pro práce nutné zejména opravné, když hrozí nebezpečí při život, zdraví a veřejný zájem, pouze však pro dobu přechodnou, nevyhnutelně nutnou. Trvají-li tyto práce déle než tři dny, musí býti příslušnému živnostenskému inspektorátu oznámeny.

Dělnictvo jest povinno úředně povolenou práci přes čas vykonávati. Tato práce platí se dle dohody s dělnictvem zvlášť a to práce přes čas o 50% výše a nutné práce nedělní o 100 procent více.

Ustanovení o práci nutné neplatí pro práce nutné, zejména opravné, když hrozí nebezpečí pro život, zdraví a veřejný zájem, avšak pouze pro dobu přechodnou z technických důvodů nevyhnutelně nutnou není-li, je možno vykonávati v obvyklé době pracovní. Pro tyto práce není třeba úředního povolení, třeba je však oznámiti příslušnému živnostenskému inspektorátu.

Rovněž nevyžadují zvláštního povolení práce pomocné, které nutně předcházejí výrobě (práci), nebo po ní následují jako např. vytápění kotlů, čištění závodních místností, krmení dobytka apod., i když přesahují obvyklou v závodě stanovenou dobu pracovní.

Všechny tyto práce, pokud přesahují pravidelnou dobu pracovní, jsou zvlášť placeny.

Uzná-li správa závodu potřebu toho, aby se pracovní doba zkrátila, bude to dělnictvu bez výpovědi¹⁰⁴ „přijatému oznámeno, alespoň den před tím. Dělnictvu pak, s kterým byla výpověď zvlášť ujednána, oznámí se to předem a dodrží se lhůta výpovědní.

O velikých svátcích jako: Hod Boží vánoční, velikonoční a svatodušní, Nový rok, 1. květen a svátky národní se nepracuje.

V neděli se nepracuje, dle platných nařízení jsou však v neděli dovoleny tyto práce:

1. Práce, které sluší konati, aby živnostenské místnosti a závodní zařízení byly vyčištěny a v dobrém stavu udrženy, jimiž podmíněn jest pravidelný chod vlastního, neb některého cizího závodu a které bez nebezpečí pro život a zdraví dělníků nemohou býti vykonány ve všední dny
2. Potřebné střežení závodních zařízení
3. Práce pro inventuru a to jednou do roka
4. Neodkladné práce povahy přechodné, které musí vykonány býti buď z ohledů veřejných, zejména z ohledů policie bezpečnostní, neb v čase nouze.

---

¹⁰³ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 6.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 7.

Tyto dovolené práce zanášejí se ve zvláštní seznam, do něhož se pro každou neděli vpisují jména zaměstnaných dělníků, místo i doba jejich zaměstnání, jakož i způsob provedené práce. Ohledně prací pod č. 3 a 4 uvedených jest živnostník mimo to zavázán ohlásiti je dříve, nežli je začne vykonávati, živnostenskému úřadu.¹⁰⁵ „Ukáže-li se teprve v neděli, že provedení těchto prací, neb pokračování v nich jest nutné, musí to býti nejpozději po jich ukončení oznámeno.

Dělníkům, těmito pracemi v neděli zaměstnaných, poskytuje se zákonitý 32 hodinový klid hned po ukončení práce, neb některého všedního dne v týdnu.

5. Súčtování a výplata mzdy

Denní, neb hodinová mzda, neb sazba úkolová (akordní) smluví se předem. Pakli by mzda, neb sazba úkolová mohla býti změněna, oznámí se to dělníkům předem a dodrží se u takových dělníků, s kterými byla zvláštní výpovědní lhůta ujednána, tato lhůta výpovědní. Výplatní období počíná v pondělí a končí v sobotu. Výplata mzdy koná se ve středu o 16. hodině v hotových penězích po srážce a) příspěvků na nemocenské pojištění, b) pořádkových pokud, c) záloh poskytnutých v hotovosti, d) nájemného z bytu, e) hodnoty za poskytnutý materiál ku práci a nástroje dle předchozího dohodnutí, f) hodnoty poskytnuté stravováním, při čemž počítají se dělníkům nezvýšené ceny režijní.

Dělníci, kteří během týdne byli propuštěni, neb sami řádně vystoupili, obdrží své listiny a svou mzdu ihned. Mýlky ve výplatě třeba oznámiti ihned, námitky proti výpočtům mzdy nejdéle první neb druhý pracovní po výplatě. Hodiny přes čas musí se reklamovati ihned při výplatě.¹⁰⁶ „Námitky oznámené po uplynutí stanovené reklamační lhůty se nepřijímají a neuznávají.

V případě, že by dělník odvedl vadnou, neb výslovně ujednaným podmínkám nevyhovující práci, jest řá po smyslu par. 1153 všeob. obč. zákona [všeobecného občanského zákoníka]¹⁰⁷ oprávněna škody po něm žádati, a k tomu účelu přiměřený díl jeho mzdy zadržeti.

Dle zákona ze dne 1. dubna 1921 č. 155 Sb. z. a n. [Sbírky zákonů a nařízení]¹⁰⁸, kterým se mění ustanovení par. 1154 obč. zák. [občanského zákoníka]¹⁰⁹ přísluš. zaměstnanci po čtrnáctidenním zaměstnání nárok na mzdu nejvýše týdenní i tenkrát, když z důležité příčiny, týkající se jeho osoby nemohl vykonávati práci, nebo službu, pokud si tohoto nepřivodil úmyslně, neb hrubou nedbalostí.

---

¹⁰⁵ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 8.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 9.

¹⁰⁷ Nelze dohledat.

¹⁰⁸ 155/1921 Sb. *Zákon, kterým se mění ustanovení řu 1154 b) obč. zákoníka*. 1. 4. 1921. Praha: 1921 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyv6mjvguwta>.

¹⁰⁹ Tamtéž.

Nemůže-li zaměstnanec vykonávat práci, neb službu, protože onemocněl, nebo že utrpěl úraz, přísluší mu místo mzdy uvedené v odstavci 1., až v třetím a čtvrtém týdnu nemoci po 10% jeho mzdy, v pátém a šestém týdnu nemoci po 20 % mzdy, v sedmém a osmém týdnu nemoci po 30% mzdy.

Ustanovení předchozích odstavců, netýkají se těch ustanovení, kolektivních smluv, nebo pracovních – (služebních) – řádů již platných, které jsou pro dělníky příznivější.¹¹⁰

„Požitky, uvedené v odstavci druhém platí po dobu tamtéž uvedenou také tehdy, když zaměstnanec byl propuštěn, protože trvala nezaviněná nezpůsobilost ku práci přes 4 neděle (par. 82 živ. ř. [živnostenského řádu]¹¹¹)

Dle zákona ze dne 21. prosince 1921 č. 497 sb. z. a nař. [sbírka zákonů a nařízení]¹¹² nemohou být práva zaměstnanců, plynoucí z ustanovení par. 1154¹¹³ odst. 3, 1134 b, 1153, 1136 až 1159 h, 1160, 1162 až 1163 obč. zák. [občanského zákoníku] pracovní smlouvou ani zrušena, ani omezena.

6. Práva a povinnosti dozorčích orgánů

Představení a mistři jsou zodpovědni za správný chod závodu, po případě oddělení jim svěřených. Jim náleží dělnictvo o pracech jemu svěřených poučovati a k tomu hleděti, aby práce správně byla vykonána a patřičné opatrnosti při tom šetřeno, jakož i všechna ustanovení tohoto pracovního řádu byla přesně dodržena. Jim přísluší právo, dělníky, kteří v tom neb onom směru se provinili, kárati, případně po smyslu tohoto pracovního řádu pokutovati, neb žádati odškodné. Jsou povinni proto dělníkům slušně se chovati a všelijakých nadávek neužívati. Dozorčím orgánům jest přísně zapovězeno peněžité a všelijaké dary přijímati. Stížnosti dělnictva buďtež podány v první řadě mistrovi, pak nadmistrovi a v případě odmítnutí správci dotyčného závodu, pak ředitelství, aneb samotnému majiteli závodu.¹¹⁴

7. „Pojištění nemocenské a úrazové

Veškeré dělnictvo jest povinno přistoupiti k okresní nemocenské pokladně ve Zlíně. Přihlášky a odhlášky zaměstnanců provádí správa závodu. Příspěvky, jež nutno platiti, seznati lze ze stanov jmenované nemocenské pokladny, které závod z výdělku sráží a nemocenské pokladně odvádí.

---

¹¹⁰ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 10.

¹¹¹ 227/1859 Ř.z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský.* 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazygiwta>.

¹¹² 460/1921 Sb. *Nářízení vlády o nové úpravě celních sazeb pro československé celní území.* 19. 12. 1921. Praha: 1921 [cit. 2018-06-21] Link: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyv6nbwga>.

¹¹³ 155/1921 Sb. *Zákon, kterým se mění ustanovení §u 1154 b) obč. zákoníka.* 1. 4. 1921. Praha: 1921 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyv6mjvguwa>.

¹¹⁴ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 11.

Všichni úrazovému pojištění podléhající zaměstnanci, pojištění jsou u úrazové pojišťovny dělnické pro Moravu a Slezsko v Brně. Dělníci a učni jsou povinni o každém onemocnění a každém příhodivším se úrazu bez prodlení dáti vědět svému představenému, po případě správě závodu.

8. Jak se má zacházeti se stroji, nástroji a náčiním

Každý zaměstnanec jest povinen jemu svěřené nástroje, náčiní atd. v čistotě a dobrém stavu udržovati a každé poškození, nebo potřebnou opravu ihned buď svému mistrovi, neb správci hlásiti. Každý ztracený, neb nedbalostí a zlomyslností poškozený kus jest dělník povinen nahraditi.

Pouhé přizpůsobení strojů, nástrojů a nářadí k vykonané práci a vůbec veškeré přípravné práce¹¹⁵ „platí se jen tehdy, bylo-li tak vyjednáno. Každý dělník ručí za materiál, výkresy a vůbec za pomůcky, které mu byly odevzdány stejným způsobem jako stroje, nástroje a nářadí a má také chyby, jich poškození ihned hlásiti. Po ukončení práce musí proto dělníci svoje stanoviště dáti do pořádku a materiál, nářadí, nástroje, jakož i nákresy apod. řádně očistiti a uložit na místě závodem vykázaném.

Každý dělník jest povinen, shledá-li na materiálu, nebo předmětech ku zpracování jemu odevzdaných nějaké vady ihned tento nález svému představenému ohlásiti.

Dělníci při stroji zaměstnaní zodpovědní jsou za šetrné a rozumné zacházení se stroji, a ručí za každé vlastní vinou způsobené poškození. Veškeré ztráty, nebo poruchy má dělník ihned po zjištění svému představenému ohlásiti a je zodpověden za škody, které by nedodržením tohoto ustanovení vznikly.

Dělník, jenž nedohodl se o výši náhrady za ten který ztracený předmět, nebo poškozený kus nástroje, náčiní neb součásti stroje, bude k náhradě té soudní cestou donucen.

Konečně jest povinností každého dělníka a zaměstnance, aneb zřízence, aby dbal přísně všech ochranných opatření a to zavedených i nařízených na ochranu proti nebezpečí při výrobě, a¹¹⁶ „aby všechny k tomu se vztahující předpisy a nařízení v závodě správně a přesně zachovával. Zejména pak dělník, který s ohněm pracuje, má po ukončení práce a před svým odchodem z dílny oheň uhasiti a jakýkoliv vznik ohně nemožným učiniti.

9. Všeobecná pravidla o chování se dělnictva

Veškerí dělníci a zřízenci mají se chovati řádně a slušně, vystříhati se hádek a třenic a mají přesně a svědomitě plniti své povinnosti a nařízení svých představených.

Každý dělník a zřízenec závodu jest povinen vše, co by k výrobě neb jiným účelům závodu škodu, neb nebezpečí způsobiti mohlo, podle všech sil odvracet a veškeré pozorování k tomu se vztahující bez prodlení svému představenému oznámiti.

---

¹¹⁵ Tamtéž, s. 12.

¹¹⁶ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 13.

Pracovní doba budiž nejen přesně dodržena, ale i plně a pilnou prací využita.

Každý dělník jest povinen o výrobních a obchodních poměrech v závodě zachovati přísné mlčení.

Kdo z hrubé nedbalosti, nebo zlomyslnosti vyrobí špatné zboží, jest povinen nahraditi závodu škodu takto vzniklou (ve smyslu § 1153 všeob. obč. zák. [všeobecného občanského zákoníka]¹¹⁷).¹¹⁸

„Přecházeti z dílny do dílny bez důležité příčiny, rozmlouvati navzájem v době pracovní o politických, aneb soukromých záležitostech, přijímati v továrně návštěvy a bez dovolení vylepovati, aneb kolportovati různá oznámení, tiskopisy a časopisy, není dovoleno.

Každé znečištění továrních dvorů, dílen a skladů, psaní na stěnách je přísně zakázáno.

Pracovní oblek a šatstvo po dobu práce uschová se na místech k tomu závodem určených. Také mytí rukou po skončení práce dovoleno na určitých místech, aneb v umývárkách.

Přinášeti lihoviny, nebo dáti si je přinášeti do závodu, jest přísně zakázáno. Vyskytnou-li se případy opilství, budou bezohledně stíhány a dělníci, na jejichž pracovním výkonu záleží bezpečnost provozu, neb zdraví a bezpečnost spoludělníků, budou již při prvním případě svého opilství, co nejpřísněji potrestáni po případě z práce propuštěni. (Dle § 82 c. ž. ř. [císařského živnostenského řádu]¹¹⁹)

Kouřiti není dovoleno vůbec v žádném objektu továrním a provinění proti tomuto zákazu tvoří důvod k okamžitému propuštění z práce. (Dle § 82 c. ž. ř. [císařského živnostenského řádu]¹²⁰).

Veškerí dělníci jsou povinni majetek továrny chrániti a nemají nijakého práva bráti, neb odnášeti předměty tovární, byť jen zdánlivě bezcenné. Ohrožovati, neb ničiti tovární majetek jest přísně zakázáno a vše, co ohrožuje bezpečnost závodu,¹²¹ „nebo jeho zaměstnanců, jest neprodleně oznámiti správě závodu. Kdo by odstranil výstrahy, nápisy, neb ochranné opatření, neb nařízení, bude přísně potrestán.

Jestliže se pracuje při světle, buďtež po ukončení práce vypnuty žárovky elektrické, kterých dělník při práci používá.

Každý dělník jest povinen při odchodu z práce podrobiti se přehlídce a to dělníci mužem, ženy ženami.

---

¹¹⁷ 946/1811 Sb. *OBECNÝ ZÁKONÍK OBČANSKÝ*. 1. 6. 1811. Praha: 1811 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygev60jugyxhazrge2tgljrgq>.

¹¹⁸ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 14.

¹¹⁹ 227/1859 Ř. z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský*. 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

¹²⁰ 227/1859 Ř. z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský*. 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

¹²¹ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 15.

Jestliže dělník nemůže pro vážnou příčinu, pro nemoc přijít do práce, má to neprodleně oznámiti svému představenému, buďto písemně, neb osobou druhou. Nedojde-li takové oznámení do tří dnů, aniž by se dělník řádně omluvil, považuje správa závodu takového dělníka za vystouplého.

Vztáhne-li kdokoliv ze zaměstnanců továrních proti komukoliv ruku v úmyslu, aby jej ohrožoval, bude ihned propuštěn, aniž by tím právo na případné stihání viníka bylo nějak omezeno. (Dle § 82 c. ž. ř. [císařského živnostenského řádu]¹²²).

10. Opatření pořádková

Přestupky ustanovení tohoto pracovního řádu trestají se dle své povahy takto: a) důtkou, b) peněžitou pokutou až do výše půldenní mzdy v jednom týdnu, aneb u dělníků bez výpovědi přijatých vysazením z práce, bez náhrady na určitý, dle povahy přestupku stanovený¹²³ „čas, c) propuštěním z práce u dělníků přijatých bez výpovědi, aneb výpovědí, příp. propuštěním z práce v příp. par. 82 ř. ž. [řádu živnostenského]¹²⁴ u dělníků, s kterými výpověď byla ujednána.

Veškeré peněžité pokuty, jakož i způsob jich upotřebením, vedou se ve zvláštním seznamu, jenž jest jak příslušným státním úřadům, tak i dělnictvu volně přístupný. Výtěžek z pokut plyne do závodního dělnického fondu, který slouží ku podpoře nemocných, nemajetných, starých, aneb zmrzačených dělníků atd. Ku ukládání pokud jsou oprávněni mimo majitele závodu jeho zástupci v jednotlivých dílnách ustanovení.

11. Zrušení pracovního poměru

Pracovní poměr může být zrušen jak zaměstnavatelem (neb jeho zástupcem), tak i dělníkem, kdykoli s týdenní výpovědí bez udání důvodu. **Dělníci, kteří pracují v úkolu** jsou oprávněni teprve pak vystoupiti, když převzatou práci řádně dokončili. Poměr námezdní takovýchto dělníků končí, jestliže nebyla zvláštní výpověď s nimi ujednána, při výplatě ukončené práce.

Úkolový pracovní poměr může však být i před ukončení práce zrušen v těchto případech:

1. Zaměstnavatelem (neb jeho zástupcem):

a) když úkoloví dělníci nedodrží tohoto řádu,¹²⁵

---

¹²² 227/1859 Ř. z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský*. 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

¹²³ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 16.

¹²⁴ 227/1859 Ř. z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský*. 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

¹²⁵ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 17.

- b) „když dělníci převzatou práci provádí nedostatečnými silami a pomalu, takže by práce ta v ustanovené době nebyla hotova,
- c) když dělníci pracují neodborně a jakost práce nevyhovuje ujednání

2. Dělníkem:

- a) když mu nebylo včas poskytnuto náležité množství potřebného materiálu,
- b) když se na něm vyžaduje vykonání práce, která by dle jeho přesvědčení buď jeho vlastní bezpečnost, neb jiných osob ohrožovala,
- c) když poměry převzaté práce změnily se nepředpokládaným způsobem tak, že dělník i při pilné práci nevydělal by si průměrnou denní mzdu.

3. Oboustraně:

- a) Když by následkem nepředvídatelných překážek, neb živelných pohrom podmínky práce podstatně se změnily, nebo další práce stala se nemožnou.

V případě zrušení úkolového pracovního poměru před ukončením dotyčné práce obdrží dělník plat jen za práci řádně vykonanou a odevzdanou dle rozsahu jejího provedení.

Těmito předpisy ohledně úkolových dělníků nejsou nijak dotčena stanovení živnostenského řádu v par. 82¹²⁶, 83¹²⁷, 84¹²⁸ a 85¹²⁹ uvedená, která v daném případě zůstávají v plné platnosti.

Předcházející ustanovení nevztahují se však na poměr pracovní jednotlivců, při jichž přijmutí, nebo po určité době pracovního poměru byla určitá výpovědní lhůta výslovně ujednána.¹³⁰

„Dříve, než uplyne výslovně, neb mlčky ujednaná doba pracovního poměru, mohou posledně jmenovaní dělníci dle par. 82 ž. ř. [živnostenského řádu]¹³¹ bez výpovědi ihned propuštěni býti v těchto případech:

- a) když uzavíraje pracovní smlouvu oklamal majitele živnosti předloživ falešné, neb zfalšované vysvědčení, aneb je v omyl uvedl o jiném dosavadním poměru pracovním, jímž pomocný pracovník současně jest vázán.
- b) Když shledán byl neschopným k ujednané práci.
- c) Stane-li se opilcem a opětně marně byl napomínán.

---

¹²⁶ 227/1859 Ř. z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský.* 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 18.

¹³¹ 227/1859 Ř. z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský.* 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

- d) Když dopustí se krádeže, zpronevěření, nebo jiného trestného skutku, který jej činí nehodným důvěry majitele živnosti.
- e) Když vyzradí obchodní, neb výrobní tajemství, nebo bez svolení majitele živnosti provozuje vedlejší zaměstnání, které je na újmu jeho službám při živnosti.
- f) Když práce neoprávněně zanechal, nebo trvale svých povinností zanedbává, nebo ostatní pomocné pracovníky, nebo domácí lidi snaží se svésti k neposlušnosti, ke zprotivení se proti majiteli živnosti, k nepořádnému životu, nebo k nemravným, nebo nezákonným skutkům.
- g) Když dopustí se hrubé urážky na cti, tělesného úrazu, nebo nebezpečného vyhrožování proti majiteli živnosti, nebo proti jeho domácím lidem, nebo proti ostatním pomocným pracovníkům,¹³² „nebo přes předchozí varování neopatrně zachází s ohněm a světlem.
- h) Když jest stížen odpuzující nemocí, nebo svou vinou stane se k práci neschopným, aneb trvá-li nezaviněná nezpůsobilost ku práci přes čtyři neděle.
- i) Když déle 14 dnů jest vězněn.

Před uplynutím ujednané doby a bez výpovědi může dělník dle § 82 ž. ř. [živnostenského řádu]¹³³ práci opustiti:

- a) Když nemůže v práci pokračovati bez patrné škody pro své zdraví.
- b) Když majitel dopustí se skutkem zlého nakládání, neb hrubé urážky na cti proti němu, nebo jeho příslušníkům.
- c) Když majitel živnosti, nebo jeho příslušníci snaží se svésti pomocného pracovníka, nebo jeho příslušníky k nemravným, neb nezákonným skutkům.
- d) Když majitel živnosti mu nepřislušně zadržuje umluvenou odplatu, nebo ruší jiné podstatné podmínky smlouvy.
- e) Když majitel živnosti nemůže, nebo zdráhá se poskytnouti pomocnému pracovníku výdělek.

12. Předčasné propuštění a výstup z práce:

Přestane-li živnost, aneb zemře-li dělník, zanikne pracovní poměr sám sebou. Avšak propuštěn-li je dělník předčasně, ať již dobrovolným zanecháním živnosti, nebo vinou majitele živnosti,¹³⁴ „neb pro náhodu, jež tohoto byla stihla, má dělník právo žádati náhradu škody za ušlou lhůtu výpovědní (p. 83 ž. ř. [živnostenského řádu]¹³⁵)

¹³² Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 19.

¹³³ 227/1859 Ř.z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský.* 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

¹³⁴ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 20.

¹³⁵ 227/1859 Ř.z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský.* 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

Propustí-li majitel živnosti pomocného pracovníka před časem, aniž jest důvodu zákonem uznaného, nebo dá-li vlastní vinou jemu příčinu ku předčasnému zrušení pracovního poměru, jest povinen pomocnému pracovníku nahraditi mzdu a jiné vyjednané odplaty za celou lhůtu výpovědní, případně za zbývající ještě část této lhůty (par. 84 ž. ř. [živnostenského řádu]¹³⁶)

Přerušil-li dělník bez zákonného důvodu par. 82¹³⁷ a 101¹³⁸ ž. ř. [živnostenského řádu] předčasně pracovní poměr, jest zaměstnavatel oprávněn žádati na něm náhradu za způsobené škody (par. 85 ž. ř. [živnostenského řádu]¹³⁹). Zaměstnavatel, který přijme do práce dělníka přes to, že mu bylo známo, když jej přijímal, že tento dělník bez zákonného důvodu přerušil poslední svůj pracovní poměr, ručí rukou společnou a nerozdílnou se zaměstnancem dřívějším majiteli za škodu. Totéž platí o zaměstnanci, jež svede dělníka k takovému jednání.

13. Povinnost řád pracovní zachovávatí a znáti

Každému dělníku, obzvláště pak nově přijatému, oznamuje správa závodu náležitým způsobem ustanovení tohoto řádu a každý dělník jest povinen svým podpisem znalost a souhlas s ustanoveními jeho potvrditi.¹⁴⁰

„Pracovní řád, jenž připevní se na vhodném místě v závodě, jest tak pro zaměstnavatele a jeho dozorní personál, tak i pro všechny v závodě zaměstnané dělnictvo přesně závazným a zastupuje pracovní smlouvu potud, pokud není s jednotlivým dělníkem, aneb se všemi dělníky závodu uzavřena jiná smlouva, např. t. zv. [tak zvaně] smlouva kolektivní prostřednictvím organizace zaměstnavatelů a dělníků. V tom případě tvoří smlouva taková integrující část a doplněk k tomuto pracovnímu řádu.

Tento pracovní řád nabývá platnosti dnem vyvěšení, které se stane po úředním schválení a platí pro nové dělníky i pro ostatní ode dne vyvěšení jeho v pracovnách, když uplynula lhůta výpovědní. Každá další změna pracovního řádu podléhá vždy předcházejícímu vidování živnostenského úřadu.

Ve Zlíně dne 15. ledna 1923.

T. & A. BAŤA, ZLÍN.
Josef Blažek

Okresní politická správa v Uh. Hradišti

dne 29. května 1923.

Viděl.

Místodržitelství rada.

Janušík.¹⁴¹

---

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 21.

11.3. Pracovní řád Brněnské továrny na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové & Brauchbar z 6. dubna 1927¹⁴²

1. „Vstup do práce

Každý dělník, bez rozdílu věku a pohlaví, jest před vstupem do práce povinen vykázat se ověřenou legitimací.

Děti, pokud jim není plných 14 let, se do práce nepřijímají.

Učňové ~~se nepřijímají se pouze na základě učební smlouvy do učení na dobu ..... let.~~

Právo dělníky přijímati aneb propouštěti přísluší pouze .....

2. Zaměstnání dělnictva

a) Druhy dělnictva

V závodě zaměstnané druhy dělnictva jsou:

- 1. Řemeslníci tj. zámečníci, stolaři atd.**
- 2. Zaučení dělníci tj. paliči, polévači atd.**
- 3. Pomocní dělníci a dělnice**

Zařazení v jeden z těchto druhů nezprošťuje dotyčného dělníka závazku, když toho třeba, jinou, jeho schopnosti a tělesné síle přiměřenou práci konati, při ní musí býti dodrženy.

b) Zaměstnání mladistvých dělníků a žen

Mladiství dělníci, totiž oni, jimž není plných 16 let, a ženské zaměstnávají se pouze při lehčích, tělesným jich silám přiměřených pracích a sice:

- 1. Ženy při posluze, polévání, malování atd.**
- 2. Mladiství dělníci při posluze, donášení a lehčích pracích**

Šestinědělky lze teprve po uplynutí 6 neděl po slehnutí k pravidelné práci závodní připustiti. Při práci noční, tj. od 10 hod. večer do 5 hod. ráno se ženy a mladiství dělníci nezaměstnávají.

3. Školní vyučování mladistvých dělníků

Učňům, kteří dosud nevychoдили s prospěchem živnostenskou pokračovací aneb jinou aspoň rovnocennou školu, dává se volný čas v míře, dle příslušného učebního rozvrhu předepsané,

---

¹⁴¹ Státní okresní archiv Zlín, archivní pomůcka: BAŤA I/2 Správ. a doz. rada, NAD č. 631, fond: Baťa, a.s., Zlín, (1894 – 1948), karton č. 2, i. č. 3, Pracovní řád pro závod fy T. & A. Baťa ve Zlíně, s. 22.

¹⁴² Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů, archivní pomůcka č. 4, NAD č. 1, Dílčí list č. 2, fond: Kolektivní smlouvy a mzdová ujednání 1865 – 1959, karton č. 32, fascikl č. 244.

aby choditi mohli do stávajících živnostenských pokračovacích (nebo přípravných běhů), jakož i do odborných škol pokračovacích tak dlouho až by dosáhli učebního cíle a budou k tomu přidržování.

Dohled na pravidelné chození do školy má .....

Pomocným dělníkům až do plných 18 let dává se potřebný čas, aby mohli choditi do stávajících živnostenských pokračovacích (nebo přípravných), jakož i odborných pokračovacích škol. Pokud pro ženské živnostenských pokračovacích škol není, platí ustanovení tohoto odstavce též ohledně stávajících škol pro ruční práce a škol hospodyňských.

4. Pracovní dny, pracovní doba a odpočinky

Pracuje se všechny dny v týdnu.

.....

Denní doba pracovní trvá:

Při jedné směně 1./ 1/2 8 – 12, 1 – 5 h., v sobotu 1/2 8 – 1. hod., při dvou směnách 2./ 6 – 2, 2 – 10 hod., při třech směnách 3./ 6 – 2, 2 – 10, 10 – 6 hod., střídání směn děje se týdně v pondělí.

Počátek a konec práce ohlásí se .....

Každý dělník jest povinen dobu pracovní přesně dodržovati. Nepřicházeti do práce a předčasně z ní odcházeti jest bez důvodné omluvy nebo bez předchozího dovolení zapovězeno.

Práce přes čas, přesahující 8hodinovou denní dobu pracovní, může býti jen s úředním svolením vykonávána, jež oznámí se vývěsem v pracovnách

Dělnictvo jest povinno úředně povolenou práci vykonávati práce přes čas platí se zvláště.

Kdyby se stalo, že by musela denní doba pracovní pro nedostatek práce býti zkrácena, oznámí se to dělnictvu napřed a dodrží se lhůta výpovědní.

Ve svátek pracuje se od **normálně** do.....hod., ale povoluje se dělnictvu s ohledem na jeho náboženské vyznání čas, potřebný k dopoledním službám božím.

O velkých svátcích, jako **1./1., 1.5., 28./X., o vánocích, velikonocích a svátcích svatodušních** se nepracuje.

V předvečer velkých svátků a sice: **na Štědrý den a 31. prosince. Normální směna pracuje do 1. hod, druhá směna na Štědrý den pracuje do 2 hod. 31. prosince do 6 hod.**

Pracuje se od.....hod. ráno do.....hod. odpoledne.

V neděli se zpravidla nepracuje a jsou pouze tyto práce dovoleny:

1. Práce čistící a udržovací v pracovnách a na zařízeních závodních, jimiž podmíněn jest pravidelný provoz vlastního neb cizího závodu a kteréž bez podstatné poruchy práce nebo bez ohrožení života a zdraví dělnictva ve všední dny konati nelze.
2. Nutný dohled nad závodem.
3. Neodkladné práce nahodilé, jež provésti nutno z ohledů veřejných, zvláště bezpečnostních, neb v případech pilné potřeby.
4. Soupis závodního zařízení (inventura) a sice jednou v roce.

Tyto dovolené práce zanášejí se ve zvláštní seznam, do něhož se pro každou neděli vpisují jména zaměstnaných dělníků, místo i doba jejich zaměstnání, jakož i způsob provedené práce. Ohledně prací pod číslem 3. a 4. uvedených, jest živnostník mimo to zavázán ohlásiti je dříve, nežli je začne vykonávati, živnostenskému úřadu. Ukáže-li se teprve v neděli, že provedení těchto prací neb pokračování v nich jest nutné, musí to býti nejpozději po jich ukončení oznámeno.

Všem dělníkům poskytuje se jednou týdně nerušená přestávka alespoň 32 hodiny.

Dle nařízení min. obch. [ministerstva obchodu] z září 1912 5. z. ˇ. [zákon číslo] 186¹⁴³ je v neděli dovoleno:

Prísluha pecí, tavení smaltu, nepřetržitě pracovat, aby vypalovací pece byly vyhřáté.

5. Súčtování a výplata mzdy.

Mzda neb sazba úkolová smluví se napřed. Když by mzda neb sazba úkolová měla býti změněna, oznámí se to dělníkům, je-li výpověď zavedena, dříve, při dodržení lhůty výpovědní.

Výplatní období začíná v **pondělí** a končí **nedělí jeden týden stojí**.

Vyplácí se v **pátek po skončení směny v dílnách** po srážce příspěvků na pojištění nemocenské, pokut, peněžitých záloh v hotových penězích.

Dělníci, kteří během týdne propuštěni byli, aneb sami řádně vystoupili, obdrží svou mzdu a své listiny ihned.

Mýlky ve výplatě aneb námitky proti výpočtu mzdy nechť se oznámí **do 1 hod. po výplatě správě závodu**.

6. Práva a povinnosti dozorců

Představení a mistři mají dělnictvo o práci jemu svěřené poučovati a k tomu hleděti, aby byla správně vykonávána a při ní náležitě opatrnosti šetřeno bylo, jakož i aby všechna ustanovení tohoto řádu

---

¹⁴³ nelze dohledat

přesně byla dodržována. Jim přísluší právo, ony dělníky, kteří v tom neb onom směru se provinili, kárati. Nadávek užívati se nesmí. Dozorcům jest zapovězeno přijímati od dělníků peníze neb dárky.

Stížnosti dělníků buďtež podány u **správy závodu**.

7. Pojištění nemocenské a úrazové

Všichni dělníci jsou povinni přistoupiti k **okr. soc. pojišťovny**, do níž majitel závodu odvádí příspěvek stanovami určený.

Všichni úředníci a dělníci, úrazovému pojištění podléhající, jsou pojištěni při úrazové pojišťovně dělnické pro Moravu a Slezsko v Brně.

Povinné příspěvky nemocenské zřejmy jsou ze stanov pokladny.

8. Udržování strojů a nástrojů

Každý dělník jest povinen stroje a nástroje jemu svěřené čisté a dobré udržovati a veškeré poškození neb nutné opravy svému představenému hlásiti. Též jest povinností každého dělníka, ab užíval všech zavedených chránidel proti nebezpečí při výrobě, aby dbal všech předpisů k ochraně proti úrazům se vztahujících.

Dělníci jsou též povinni každý úraz neodkladně živnostníku nebo svému představenému ohlásiti.

9. Všeobecná pravidla, jak se chovati

Všichni dělníci mají se chovati řádně a slušně. Hádek a rvaček třeba se vystříhati a nařízení představených přesně uposlechnouti.

Přinášeti kořalku aneb donášeti ji do závodu se přísně zakazuje. Pojídání pokrmů dovoleno jest pouze v dobách odpočinku.

10. Tresty

Přestupky proti nařízením pracovního řádu trestány budou:

1. důtkou,
2. pokutou peněžní až do výše poloviny denní mzdy jednou v týdnu,
3. výpovědí.

Všechny peněžité pokuty a způsob, jakým se jich užije, zapisovány jsou v seznamu, do něhož úřadům i dělníkům nahlédnouti možno. Pokuty plynou do **závodního fondu podpůrného**.

Ukládati pokuty přísluší pouze **správě závodu**.

11. Zrušení pracovního závazku

Řádné zrušení pracovního neb námezdního závazku děje se oboustranně dodržením.

Kdykoliv bez lhůty výpovědní.

Výpověď možno dáti .....

Dříve, než uplyne výslovně neb mlčky ujednaná doba pracovního závazku, může dělník dle § 82. ž. ř. [živnostenského řádu]¹⁴⁴ bez výpovědi ihned propuštěn býti v těchto případech:

- a) když uzavíraje pracovní smlouvu oklamal majitele živnosti, předloživ falešné nebo zfalšované vysvědčení, aneb jej v omyl uvedl o jiném dosavadním poměru pracovním, jímž pomocný pracovník současně jest vázán;
- b) když shledán byl neschopným k ujednané práci;
- c) stane-li se opilcem a opětně marně byl napomínán;
- d) když dopustí se krádeže, zpronevěření nebo jiného trestního skutku, který jej činí nehodným důvěry majitel .....
- e) když vyzradí obchodní nebo výrobní tajemství, nebo bez svolení majitele živnosti provozuje vedlejší zaměstnání, které jest na újmu jeho službám při živnosti;
- f) když práce neoprávněně zanechal nebo trvale svých povinností zanedbává, aneb ostatní pomocné pracovníky nebo domácí lidi snaží se svést k neposlušnosti, ke zprotivení se proti majiteli živnosti, k nepořádnému životu nebo k nemravným neb nezákonným skutkům;
- g) když dopustí se hrubé urážky na cti, tělesného úrazu nebo nebezpečného vyhrožování proti majiteli živnosti nebo proti jeho domácím lidem, nebo proti ostatním pomocným pracovníkům, nebo přes předchozí varování neopatrně zachází s ohněm a světlem;
- h) když jest stížen odpuzující nemocí nebo svou vinou stane se k práci neschopným, aneb trvá-li nezaviněná nezpůsobilost ku práci přes čtyři neděle;
- i) když déle 14 dnů jest vězněn.

Před uplynutím ujednané doby a bez výpovědi může pomocník dle § 82a) ž. ř. [živnostenského řádu]¹⁴⁵ práci opustiti:

- a) když nemůže v práci pokračovati bez patrné škody pro své zdraví;
- b) když majitel dopustí se skutkem zlého nakládání nebo hrubé urážky na cti proti němu nebo jeho příslušníkům;
- c) když majitel živnosti nebo jeho příslušníci snaží se svést pomocného pracovníka nebo jeho příslušníky k nemravným, neb nezákonným skutkům;
- d) když majitel živnosti mu nepřislušně zadržuje umluvenou odplatu nebo ruší jiné podstatné podmínky smlouvy;
- e) když majitel živnosti nemůže nebo zdráhá se poskytnouti pomocnému pracovníku výdělek.

---

¹⁴⁴ 227/1859 Ř. z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský.* 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

¹⁴⁵ 227/1859 Ř.z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský.* 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

12. Předčasné propuštění a výstup z práce

Přestane-li živnost, nebo zemře-li dělník, zanikne závazek pracovní sám sebou. Avšak propuštěn-li jest dělník předčasně, ať již dobrovolným zanecháním živnosti, nebo vinou majitele živnosti, neb pro nehodu, jež tohoto byla stihla, má dělník právo žádati náhradu škody za ušlou lhůtu výpovědní (§ 83 ž. ř. [živnostenského řádu]¹⁴⁶).

Propustí-li majitel živnosti pomocného pracovníka před časem, aniž jest důvodu zákonem uznaného, nebo dá-li vlastní vinou jemu příčinu ku předčasnému zrušení pracovního poměru, jest povinen pomocnému pracovníku nahraditi mzdu a jiné vyjednané odplaty za celou lhůtu (§ 84 ž. ř. [živnostenského řádu]¹⁴⁷).

Jestliže pomocný pracovník bez důvodu zákonně uznaného před časem opustí majitele živnosti, jest majitel živnosti oprávněn žádati náhradu za vzešlou škodu (§ 85 ž. ř. [živnostenského řádu]¹⁴⁸).

13. Povinnost zachovávatí řád pracovní

Tento řád pracovní, byv živnostenským úřadem podepsán, platí jako smlouva pracovní mezi majitelem živnosti a dělníkem pro nové dělníky ihned, pro ostatní ode dne vývěsu jeho v pracovních, když uplyne lhůta výpovědní. Tento řád zavazuje stejnou měrou jak majitele živnosti, tak i dělníka .....

Každá změna pracovního řádu musí býti úřadu živnostenskému nahlášena.

Datum:

Brno, dne 6. dubna 1927

Podpis majitele živnosti:

[razítko] Brněnská továrna na smaltové a kovové zboží

Bratří Gottliebové & Brauchbar¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ 227/1859 Ř.z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský.* 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

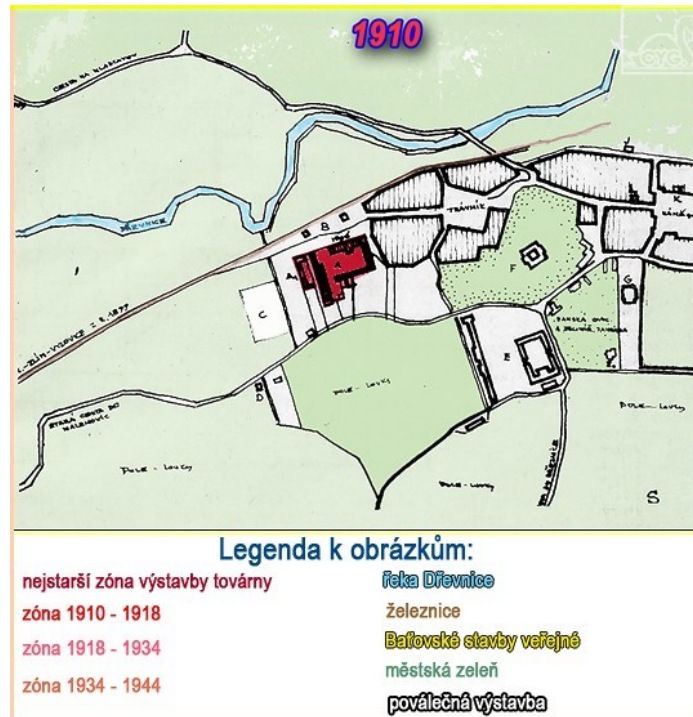
¹⁴⁷ 227/1859 Ř.z. *Císařský patent, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský.* 20. 12. 1859. Praha: 1859 [cit. 2018-06-21] Link: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4xhazrygiwta>.

¹⁴⁸ Tamtéž.

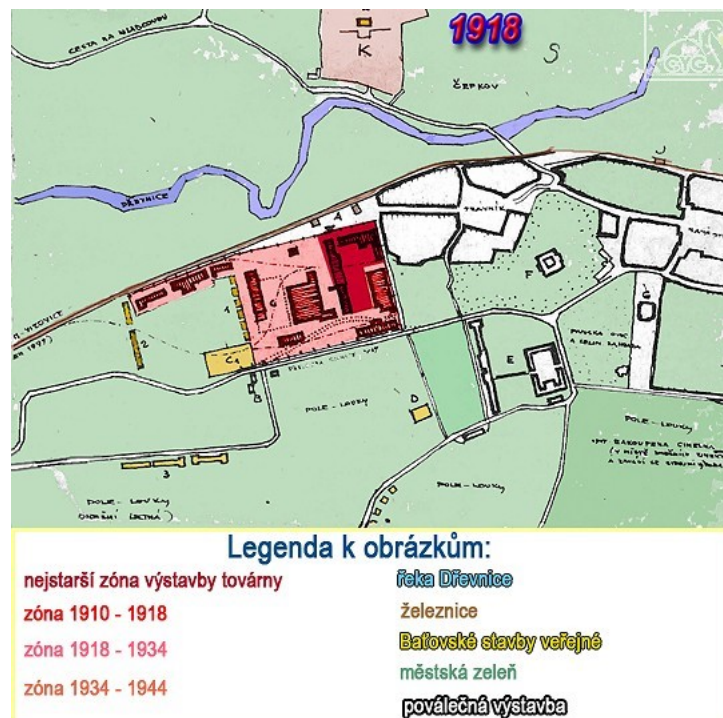
¹⁴⁹ Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů, archivní pomůcka č. 4, NAD č. 1, Dílčí list č. 2, fond: Kolektivní smlouvy a mzdová ujednání 1865 – 1959, karton č. 32, fascikl č. 244, s. 1.

11.4. Růst Baťovy továrny¹⁵⁰

Obrázek č. 1. Zástavba v roce 1910.

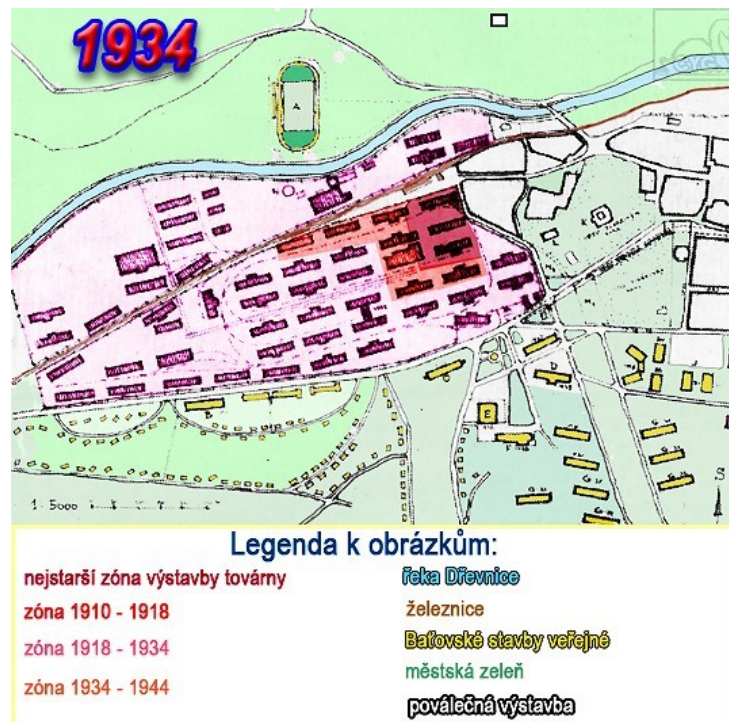

Obrázek č. 2. Zástavba v roce 1918.

¹⁵⁰ CYGNUS.ESTRÁNKY. Baťovy závody: stavební etapy firmy Baťa a Svit. *Zlin.estranky: batovy-zavody* [online]. 2006, 2006 [cit. 2018-04-03]. Dostupné z: <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/batovy-zavody/stavebni-etapy-firmy-bata-a-svit.html>.

Obrázek č. 3. Zástavba v roce 1934.

Obrázek č. 4. Zástavba v roce 1944.

